

SZÖVEGÉRTÉS-SZÖVEGALKOTÁS

Tanulói munkafüzet

6

A kiadvány KHf/4292-13/2008 engedélyszámon 2008. 11. 13. időponttól tankönyvi engedélyt kapott.

Educatio Kht. kompetenciafejlesztő oktatási program kerettanterv.

A kiadvány a Nemzeti Fejlesztési terv Humán erőforrás-fejlesztési Operatív Program 3.1.1. központi program (Pedagógusok és oktatási szakértők felkészítése a kompetencia alapú képzés és oktatás feladataira) keretében készült, a suliiNova oktatási programcsomag részeként létrejött tanulói információhordozó. A kiadvány sikeres használatához szükséges a teljes oktatási programcsomag ismerete és használata.

A teljes programcsomag elérhető: www.educatio.hu címen.

FEJLESZTÉSI PROGRAMVEZETŐ

KORÁNYI MARGIT

VEZETŐ FEJLESZTŐK

**ARATÓ LÁSZLÓ
KÁLMÁN LÁSZLÓ**

SZAKMAI BIZOTTSÁG

BÓKAY ANTAL ELNÖK
BÁNRÉTI ZOLTÁN LEKTOR
CSERHALMI ZSUZSA
GYŐRI JÁNOS
SCHEIN GÁBOR

ALKOTÓSZERKESZTŐ

MURÁNYI YVETT

SZAKMAI LEKTOROK

A SZAKMAI BIZOTTSÁG TAGJAI
PETHŐNÉ NAGY CSILLA

FELELŐS SZERKESZTŐ

NAGY MILÁN

**BORÍTÓGRAFIKA
TIPOGRÁFIA**

**SZŰCS ÉDUA
BÁRD JOHANNA**

**TANTÁRGYPEDAGÓGIAI SZAKÉRTŐ
TUDOMÁNYOS-SZAKMAI SZAKÉRTŐ
TECHNOLÓGIAI SZAKÉRTŐ**

**A TANKÖNYVVÉ NYÍLVÁNÍTÁSI ELJÁRÁSBAN
KÖZREMŰKÖDŐ SZAKÉRTŐK**
VÍG EMŐKE
DR. KALAFATICS ZSUZSANNA BORBÁLA
KARÁCSONY ORSOLYA

© **MURÁNYI YVETT**
© **SCHAFFERNÉ VARGA JUDIT**
© **EDUCATIO KHT., 2008**

RAKTÁRI SZÁM:

H-ASZE0906

TÖMEG:

270 GRAMM

TERJEDELEM:

13,16 A/5 ÍV

**A N E K D O T I K U S
E P I K A I
H A G Y O M Á N Y U N K**

Tanulói munkafüzet

F e j l e s z t ő

S. Varga Judit

TARTALOM

ANEKDOTIKUS EPIKAI HAGYOMÁNYUNK

- 5 KLASSZIKUS ANEKDOTÁK – ANEKDOTAMESÉLŐ VERSENY
- 19 MIKSZÁTH ÉS MÓRA ANEKDOTIKUS NOVELLÁIBÓL
- 50 A MŰFAJ ÁTVÁLTOZÁSA KRÚDYNÁL ÉS KOSZTOLÁNYINÁL, ÖRKÉNYNÉL ÉS
ESTERHÁZYNÁL
- 74 EGY XIX. SZÁZADI ANEKDOTIKUS REGÉNY
MIKSZÁTH KÁLMÁN: *BESZTERCE OSTROMA*

1. KLASSZIKUS ANEKDOTÁK — ANEKDOTAMESÉLŐ VERSENY

Az ember társas lény. Kapcsolatai java része történetekben realizálódik. Élményeit, érzéseit meg akarja osztani másokkal. Kitüntetett célja, hogy mások szeretetteljesnek, szórakoztatónak ismerjék, elfogadják, odafigyeljenek rá. Egy társadalmi vagy magánéleti veszteséget, kudarcot, méltatlan helyzetet humorosra fordítva elmesélni segít felülemelkedni, feldolgozni, elfogadni azt. Talán ezekből az igényekből születnek, születtek – s aztán fejlődtek tovább az irodalomban elbeszélések, regények formájában – azok a műformák, melyekről ebben a fejezetben szó esik.

1. Mit tudunk az anekdotáról?

a) Te hol, mikor, milyen helyzetben szoktál anekdotázni vagy anekdotázás részese lenni? Írd le vázlatosan, majd oszd meg padtársaddal tapasztalataidat!

b) Mi jut eszedbe az IRODALOM ALATTI, ELŐTTI FORMÁK szókapcsolatról? Készíts pókhálóábrát!

c) Készíts pókhálóábrát az ANEKDOTÁRÓL!

2. Olvasd el figyelmesen az alábbi szövegrészleteket, majd a megadott szempontok szerint alkoss saját definíciót (meghatározást) az anekdotáról, és készíts vázlatot!

„Az anekdota több is, kevesebb is, mint irodalmi műfaj. Ugyanazért több, amiért kevesebb: irodalom előtti, irodalom alatti forma. A mindennapokban is találkozhatunk vele, nem csupán szépirodalmi művekben. Ki nem hallott családjában újra meg újra felidézett mulatságos-csattanós történeteket? Ki ne találkozott volna még az iskolában olyan anekdotákkal, amelyek a szórakozott vagy éppen hírhedten szigorú tanárokról, no meg a nagyobb diákok rémtetteiről keringenek? Az igazán emlékezetes kirándulások, táborozások is jobbra megtermik a maguk fennmaradásra érdemes történeteit.”

„Az anekdota eredetileg és eredendően szóbeli műfaj. Létfelműfajához, »életmódjához« tartozik, hogy többnyire közösségben, asztaltársaságban hangzik el. Minden kisebb-nagyobb közösségnek, falunak, városnak, nemzetnek megvannak a tájról tájra, nemzedékről nemzedékre továbbadott jellegzetes történetei. A mi történelmünk alakjai közül talán Mátyás király köré fonódott a legtöbb anekdota, de Deák Ferencről vagy Ferenc József császárról is sok jellemző történetecske maradt fenn.”

„Anekdota görög szó; azt jelenti: 'kiadatlanok'. A kiadatlanok nem azt jelenti, hogy e történeteket soha nem adták vagy adják ki, hanem csupán azt, hogy kihagyták őket, feledés szítált reájuk, mert nem eléggé hivatalosak, nem ütök meg valamely szakállas komolyság mértékét.

Az anekdota tehát történelmi tréfa.”

(Esterházy Péter *Kis Magyar Pornográfia* című művéből)

„Anekdota (görög 'kiadatlan'): a konkrét hitelesség igényével fellépő, rövid, csattanós történet, mely többnyire egyes történelmi személyek vagy események mulatságos jellemzését nyújtja. Rokon műfaja a konkrét hitelesség nélküli, elvont jellemtípusokat bemutató adoma. A szó eredetileg szóbeli közlés útján terjedő, tartalma miatt nem kiadható művet jelentett, Justinianus császár magánéletéről írt történetek címűül használták először.”

(*Világirodalmi Lexikon*)

„Aligha véletlen, hogy az első olyan történetek, amelyeket anekdotának neveznek, egy császár (Justinianus) *magánéletéről* szóltak: az anekdota bizony közeli rokona a *pletykának*. Láthatjuk majd, hogy Mikszáth stílusát épp ez a *pletykálkodó bensőségesség* teszi olyan ellenállhatatlanná.

A fenti definíció szerint az *adoma* abban különbözik az anekdotától, hogy noha szintén *rövid, csattanós, többnyire mulatságos történet*, mégsem egy valóságosan létezett személyről szól. Tehát például nem Albert Einsteinról, hanem egy szórakozott professzorról, nem egy konkrét színésznőről, hanem a hiú, butuska, elkényeztetett primadonnáról, tehát egy *típusról*. Amikor anekdotáról, *anekdotikus prózahagyományról*, anekdotikus epikáról beszélünk, akkor *nem teszünk különbséget anekdota és adoma között*, hiszen valójában ilyenkor többnyire adomázó elbeszélésekre gondolunk.”

„Vándorútjuk során az anekdoták színeződnek, átalakulnak, nemegyszer – a történetváz megőrzése mellett – még szereplőik is kicserélődnek. Az anekdotákat időről időre összegyűjtik, lejegyzik, és az is gyakran megtörténik, hogy a könyvből visszakerülnek a társas életbe, a szóbeliségbe, és ott ismét tovább formálódnak.

Előfordul, hogy az anekdota *folklorizálódik*, vagyis belekerül a népköltészet vérkeringésébe, s az is igen gyakori jelenség, hogy szépirodalmi alkotás nyersanyagává, építőkövévé válik. Az előbbire jellegzetes példa az olasz humanista, Galeotto Marzio (1427–1497) *Mátyás király tetteiről és bölcs mondásairól* szóló könyve, amit Heltai Gáspár (1500?–1574) magyarított és bővített ki. Galeotto, illetve Heltai sok motívuma jelenik meg a Mátyásról szóló népmesékben, népmondákban. Az utóbbira, arra, hogy az anekdota irodalmi mű alkotóelemévé, alapformájává válik, sok példát találunk – többek között Jókainál, Mikszáth Kálmánál, Krúdy Gyulánál, Móra Ferencnél, Móricz Zsigmondnál.”

(A nem jelölt részletek idézetek Arató László Kitérők című tankönyvéből.)

ANEKDOTA

A szó jelentése, eredete:

Főlérendelt fogalom (vagy nemfogalom: az a nagyobb csoport, általánosabb körű fogalom, amely alá az osztályozandó dolog közvetlenül tartozik):

Faji különbség (a magasabb nemfogalom alá eső fajfogalom megkülönböztető jegyei):

3. Olvassátok el az alábbi szövegeket, majd válaszoljatok a kérdésekre!

a)

Eötvös Loránd világhírű fizikus, a torziós inga feltalálója vizsgáztat az egyetemen. Felteszi az első kérdést a hallgatónak:

– Hogyan jött ma egyetemre?

A hallgató gyorsan kapcsol. Erre a kérdésre a szokásos válasz az, hogy villamossal, és a következő kérdés a dinamó lesz, amit pedig ő nem tud.

A válasz tehát:

– Gyalog.

– Gyalog? Hát hol lakik maga?

Hazudni nem lehet, tehát megmondja:

– Kispesten.

– Kispesten? És onnan gyalog jár?

– Igen. Én szeretek gyalog járni.

– És mit csinál, ha késésben van?

– Akkor szaladok – válaszol a diák.

– És mit csinál, ha szakad az eső?

– Akkor esernyővel jövök.

Eötvös felteszi az utolsó kérdést:

– És hogy jön az egyetemre, ha késésben van és szakad az eső?

A diák kitartó, most már nem adhatja föl a játszmát:

– Akkor bérkocsival.

Ekkor Eötvös elmosolyodik, és azt mondja:

– Látom, a dinamót nem tudja, de maga az életben meg fogja állni a helyét.

És a hallgató indexébe beírta, hogy „kollokvált”¹.

b)

Örkény István XX. századi író az akkori kor (főként a politikai réteg) nem nagyon ismerte el. Ezért aztán Örkény úgy döntött, hogy önként felhagy hivatásával, s megpróbálkozik az újságírással. Elindult útjára.

Elment az épülendő Sztálinváros helyére, ami, mint tudjuk, a szocialista tömb acéltermelő „fellegváraként” volt beharangozva, hogy riportot készítsen. Nem látott a kijelölt helyen semmi mást, csupán egy hatalmas rétet, néhol fák vagy bokrok halmaza, s a rét közepén egy idősödő embert, nyugágyban. Odasétált hozzá.

– Jó napot, elvtárs! – köszöntött rá emberünkre.

– Jó napot! – köszönt vissza az.

– Mondja, elvtárs uram, nem tudja véletlenül, hogy hol fog épülni a nagy sztálinvárosi kohó?

– De tudom, jó uram, itt fog épülni – felelte az.

– Itt? De hát itt nincs semmi, csak egy rét. Itt fog épülni a világ legnagyobb acélkohója? – csodálkozott Örkény.

– Igen. Augusztusban itt acél fog folyni, elvtárs...

– Augusztusban? Az ide két hónap!

1 KOLLOKVÁLT: letette a vizsgát

- Szocialista rohammunkával fel fog épülni. De tessék mondani, elvtárs, kicsoda Ön? – váltott hangsúlyt az idegen ember.
- Én? – kérdezte Örkény. – Én Örkény István vagyok.
- Örkény... – gondolkodott az öreg. – Az író Örkény? A patikus úr fia?
- Az, az – bólogatott az író.
- Akkor elárulom a tiszteletes elvtársnak, ló**** fog itt folyni, nem acél...

c)

VIERECK¹, A HENTES

József császár idejében élt Bécs városában egy Viereck nevű hentes. Cudar, goromba ember, és nagy gyűlölője a magyaroknak. A bécsi magyar deákoknak már rég fájt a foga erre a mérges hentesre, hogy bosszút állhassanak rajta.

Az alkalom végre megjött. József császár egyszer elrendelte, hogy aki naplemente után a belvárosba akar menni, tartozik a nevét megmondani a kapuk őreinek.

Viereck uram egy nyári délután kint borozott valahol a Práter tájékán, és estefelé aztán nagy méltósággal ballagott haza a városba. Mikor kétmázsás alakja föltűnt a kapu táján, a lesben álló magyar deákok közül egy besietett a kapun, és odakiáltott az őrnék:

– Eineck!

– Jól van – mondta az őr.

És beleírta a nevet a könyvébe. Alig teszi le a tollat, ott terem egy másik fiatalember, és bediktálja, hogyan hívják:

– Zweieck!

Az őr elmosolyodott a véletlen találkozáson:

– No csak siessen, ott megy Eineck, még utolérheti.

Zwieck elrohant. Egyszer csak nagy lelkesedéssel érkezik egy fiatalember, és odakiáltja az őrnék:

– Dreieck!

Az őr megharagudott.

– Maguk komédiázni mernek a hatósággal! Összebeszéltek! Mindenféle bolond neveket mondanak be! Ezennel letartóztatom kendet!

– De vitéz uram – rimánkodott a legény nagy becsületes képpel –, én nem tehetek róla, ha Dreieck a nevem. Ha kell, bizonyítani is tudom, hogy úgy hívnak.

– No ez mégis különös véletlenség! – tűnődött magában az őr. – Hát csak menjen most az egyszer. De ha elkövetkezik a Viereck is, akkor...

A fiatalember szaladó lépteinek kopogása még el sem hangzott a sötét utcában, mikor megjelent a kapu alatt a terjedelmes hentes, és a gazdag polgár kevélységével berecsegte az ablakon:

– Viereck!

A kapu őre nem is állt vele szóba, hanem elkurjantotta a fogdmegeket, akik Viereck uramat szonika² lefűlelték és tömlöcbe dugták a torony alatt.

Temérdek sok vallatásba, esküdtszékbe, firkálásba került, míg a hentes be tudta bizonyítani, hogy őneki nem volt semmi része ebben az összeesküvésben.

1 VIERECK: négyszög (német)

2 SZONIKA: minden teketória, habozás nélkül

d)

MIKES KELEMEN ANEKDOTÁIBÓL

Nálunk Csernavodában szökött német muskatérosok is vannak, akiknek az erszények igen lapos lévén, a vizet is megúnván, nem tudták, miképpen ihassanak bort, mert pénzők nem volt. Azért tanácsot tartottak egymás között, hogy miképpen ihassanak bort pénz nélkül.

Egyik a szomjúhozó gyűlésben mondá a több tanácsoknak:

– Csak azt cselekedjétek, amit én mondok, és lesz borunk.

Elküld tehát négyet a többi közül ásóval és kapával. Ezek estve későn egy görög papnak a kapujához mennek, ott igen kezdik ásni és hányni a földet, mintha sírt ásnának. A pap meghallván, hogy dolgoznak a kapuja előtt, kimegyen és kérdi tőlük, hogy mit akarnak? Azok felelnek, hogy egy holtat akarnak eltemetni. A pap inti, hogy másutt temessék el; de ők csak ásnak keményen. A pap gondolkodik, és kérdi tőlük, ha pestisben holt-e meg az az ember? Ők felelik: hogy abban.

A pap azon megijed, és mondja:

– Barátim, csak ide ne temessétek, inkább három veder bort adok nektek.

De azok csak ásnak. A pap négyet ígér, azután ötöt. Mikor az alku megvolt, a pap hátranéz, és látja, hogy hozzák a halottat egy deszkán. Arra annál inkább megijed, és a kapuján belől nézi, hogy mint megyen végbe a temetés. A muskatérosok kiáltják neki, hogy ha az öt veder bort megadja, a halottat tovább viszik. A szegény pap megígéré, csak menekedhessék.

Ezek is mindjárt bemennek, és az öt veder bort kihozzák. A pap is utánok megyen, hogy lássa, hogy elviszik-e a halottat. De micsoda csudálkozással látá, hogy a halott felkelvén, legelőször is ő kezdte inni a borból. A szegény pap nem tudta, haragudják-e vagy nevéssen, mint megcsalták.

e)

A HÁROM KÉRDÉS

A gazdag főurak minden lépten-nyomon unszolták Mátyás királyt, ki megürült jószágért, ki hivatalért. Egyszer kivitte őket magával a szántóföldek közé, s amint ott járkálnak, szemébe tűnik egy öreg paraszt, aki négy ökrrel szántogatott csendesen. Mátyás megismerte a pórt, egykori hű katonája volt ifjú korában, s furfangos ötleteire még a táborból emlékezett. Megszólította szíves leereszkedéssel.

– Hát jó öreg, messzi van-e még a messzi?

– Bizony, nagyságos uram, csak az ökröm szarváig.

– Hát aztán hány még a harminckettő?

– Bizony már csak tizenkettő.

– De azért meg tudnál még most is fejni három vén bakkecskét?

– Meg biz én, nagyságos uram.

A király nevetve ment tovább. Mikor azután a királyi várba visszakerültek, azt mondta a vele volt három főúrnak:

– No, ha azt akarjátok, hogy kívánataitokat teljesítsem, hát fejtsétek meg nekem azt a három kérdést, válaszaival együtt; addig ne is alkalmatlankodjatok kérelmeitekkel.

A három főúrnak természetesen nem volt előbbvaló gondja, mint hogy felkeressék az öreget s körül fogják, hogy mondja meg: mit jelentett az első kérdés.

– Megmondom biz én száz aranyért – szólta az öreg, akinek volt esze, hogy ingyen ne beszéljen.

Megadták neki szívesen.

– Hát uraim, amíg fiatal voltam, az volt a messzi, ameddig elláttam a szememmel; most pedig az ökreim szarváig látok, tehát csak odáig terjed a messzi.

– Ez helyes – mondták a főurak –, de hát mármost mit jelent a második kérdés?

– Azt is megmondhatom, de csak kétszáz aranyért.

A főurak vakarták ugyan a fejüket, de lefizették a nagy bírságot.

– No hát a második kérdés azt jelenti, hogy hajdan harminckét fogam volt, és most hány van meg belőle? Bizony már csak tizenkettő.

Ezt ugyan könnyű lett volna kitalálni, gondolták az urak, de bezzeg nem úgy a harmadik kérdést: „Hogy oldja meg, hogy fej meg őkelme három vén bakkecskét?” – kérdezték a paraszttól.

– Megmondom én ezt is, de már csak háromszáz aranyért.

A főurak elszörnyedtek, vonakodtak, de minthogy az öreg nem hagyott alkudni magával, megfizették a háromszáz aranyat.

– Hát uraim – mondja az öreg –, így fejem meg a három bakkecskét, ahogy imént megfejem kegyelmeteket. Ezt értette a király őnagysága.

A három úr dörögve ment tovább. Vajon elmondták-e aztán a királynak, mi volt az értelme a három kérdésnek, azt már nem tudni.

f)

Az ifjú Weisz felkeresi a rabbit:

– Adj tanácsot, elvegyem-e Blau Rezsint feleségül? Egy nagyon jóra való zsidó családból való.

– Akkor vedd el!

– De bandzsít.

– Akkor ne vedd el.

– De az apja nagy hozományt ad vele.

– Akkor vedd el.

– De a lány sántít is.

– Akkor ne vedd el.

– De házat, boltot örököl majd az apjától.

– Akkor vedd el.

– De van egy fattyú gyereke is.

– Akkor ne vedd el.

– Mondd meg, rabbi, mi lenne a legjobb?

– A legjobb az lenne, ha kikeresztelkednél – fakad ki a rabbi –, mert akkor a tisztelendő plébános urat őrzitenéd meg a kérdéseiddel, és nem engem!

g)

A karcfalvi székely elbámul a kikent dómán a szeredai piacon, hogy még a pipát is kiveszi a foga közül. Az asszony hát ráfordul: „Mit bámul úgy? Nem vagyok én új kapu!” A székely elérte a célzást, de nem is hagyja annyiban: „Már hiszen legyenek én borju no. Hanem a kapu osztán nem új. Úgy látom, meg van reparálva.”

(1) Melyik történet szigorúan véve anekdota, melyik adoma?

(2) Kiből lehet anekdotahős? Nevezetek meg az olvasott anekdoták alapján néhány jellemző hőstípust!

(3) Mi jellemzi az anekdoták nyelvi megformáltságát?

– Figyeljétek meg az igeidő-használatot, valamint az elbeszélő és párbeszédese részek arányát, szerkezetben elfoglalt helyét!

– Milyen hatást kelt a nyelvi forma, milyen cél szolgálatában áll?

– Mit állapíthatunk meg a zárlatról (tartalmilag és nyelvi megformálás tekintetében) általában?

(4) Fogalmazzatok meg mindezt általánosítva!

(5) Mit tudunk meg az anekdotahős cselekedeteinek okairól? Hozzatok néhány példát!

(6) Véleményetek szerint mire alkalmas az anekdota?

(7) Az anekdota általános szerkezeti vázát William Labov amerikai nyelvész a következőképpen határozza meg:

- kivonat – rövid előzetes összegzése az elbeszélendő eseménynek, illetve a történet jelentőségének (tulajdonképpen előreutalás);
- orientáció (betájolás) – a hallgató eligazítása; az első esemény-elbeszélő mondat előtt található; a helyszín, az időpont, a szereplő személyek vagy tevékenységük megjelölése, előzmények;
- a cselekmény bonyolítása;
- értékelés – az az eszköz, mellyel az elbeszélő jelzi, hogy mi a célja, értelme elbeszélésének, hogy miért mondja el a történetet, mit akar vele; az értékelésnek két nagyobb csoportja van: az értékelő kommentár (pl.: *Micsoda szerencsés eset volt ez!*), illetve a mondaton belüli értékelő eszközök (pl. a szóhasználat: nevezhetünk valakit fukarnak vagy beosztónak – más értékelést jelentenek);
- eredmény vagy megoldás;
- zárlat.

Olvassátok újra a *Viereck, a hentes* című anekdotát!

Azonosítsátok a szerkezeti elemeket a vázlat segítségével! (Nem feltétlenül szerepel minden rész vagy nem ilyen sorrendben az egyes anekdotákban. Akár egy részen belül több szerkezeti elem is összekapcsolódhat.)

A megfelelő rész mondatkezdő szavait és az utolsó néhány szót írjátok a táblázatba!

KIVONAT	
BETÁJOLÁS	
A CSELEKMÉNY BONYOLÍTÁSA	
ÉRTÉKELÉS	
EREDMÉNY VAGY MEGOLDÁS	
ZÁRLAT	

(8) Töltsétek ki a táblázat megfelelő sorát a tanárotok által kijelölt anekdotára vonatkozóan!

	SZEREPLŐK, ANEKDOTA- HŐSÖK	MIKOR JÁT- SZÓDHAT?	A TÖRTÉNET CSATTANÓJA	MILYEN ÉLET- JELENSÉGET, GONDOLKO- DÁSMÓDOT MUTAT BE?	NÉHÁNY SZÓ A SZÖVEG- BŐL, MELYEL AZ ELBESZÉLŐ ÉRTÉKEL
a)					
b)					
c)					
d)					
e)					
f)					

4. Olvasd el az alábbi anekdota-leírást, majd írd meg előadható formában, és készülj fel az előadására! (Használd a Labov-féle sémát!)

Az anekdotatárak alapelemévé vált az egykor Farkas Gézával megesett történet, mely szerint a szigorú, de nagyon kellemetlen helyzetbe került tanárt egy ugyancsak a Dunában fürdőző diák megmentette a vízbefúlástól. Csak a sikeres akció utáni hálálkodáskor veszi észre a diák, hogy akit kimentett, az a vizsgák egyik legnagyobb zsarnoka, így elsápadva csak annyit kér a professzortól, hogy ne árulja el társainak a megmentő nevét.

6. Kerekíts történetet az „*És azóta én bizony nem iszom tejet.*” zárlat (poén) elé! Készülj fel a történet elmondására is!

8. Rendezetek anekdotamesélő versenyt!

- a) Alkossatok 4-6 fős csoportokat!
- b) A csoport tagjai hallgassák meg minden csoporttag anekdotáját! A versenybe nevezni a 4-5-6-7. feladat bármely anekdotájával lehet. Az anekdotákat ne felolvassátok, hanem meséljétek el egymásnak!
- c) Az alábbi szempontok szerint zsűrizzétek az előadásokat, és az összesített pontszámok alapján a két legjobb előadással nevezetek az osztályfordulóba!

VERSENY- ZŐ	SZERKEZET (HÁNY ELEM SZEREPEL A SÉMÁBÓL): 0-10 PONT	ELŐADÁSMÓD (KIEMELÉS, HANG- LEJTÉS, ARTIKULÁ- CIÓ, METANYELV): 0-20 PONT	A SZTORI ÉRDE- KESSÉGE, GON- DOLATÉBRESZTŐ VOLTA: 0-5 PONT	ELÉRT PONT- SZÁM

- d) Delegáljatok a csoportból két zsűritagot, akik az osztályvetélkedőben képviselik a csapatot!
- e) Hallgassátok meg a továbbjuttatott produkciókat!
- f) A zsűri értékelje a versenyt!

2. MIKSZÁTH ÉS MÓRA ANEKDOTIKUS NOVELLÁIBÓL

Ebben a modulban arra keressük a választ, hogyan, milyen társasági-társadalmi közegben születnek az anekdoták, hogyan válnak irodalmi alkotások részévé. Ezután különböző korok irodalomkritikusainak véleménye alapján azt a kérdést vizsgáljuk meg, hogy az anekdotikus-adomázó epikus hagyomány értékes-e, alkalmas-e társadalomkritikára, elmélyült lélekábrázolásra vagy sem. Végül két, XIX. század végi–XX. század eleji novella elemzésével az anekdotikus elbeszélésmód változatait figyeljük meg.

1. *Móricz Úri muri* című regényének rövid részletéből benyomást szerezhethetünk arról, hogyan születnek az anekdoták. Olvassátok el a szöveget, majd oldjátok meg a feladatokat!

„Ebben a percben nyílt az ajtó, s bejött rajta egy magas, egyenes úriember, s leült a sarokban levő asztal mellé.

Ránéztek. Jóvágású volt. Rövid térdnadrág volt rajta, s vadászosan volt öltözve, de fegyver nélkül. Nagyon grófos, az is, hogy körül se néz.

A pincér jelentkezett előtte.

– Tessék parancsolni.

– Rántottát lehet?

– Igenis. Hány tojásból?

Az idegen hallgatott.

– Hát húsz tojásból.

A pincér megáll, nagyot néz, nyála a torkán akad. Az urak minden szót hallottak s összenéztek. Ejha, ez kutya gyerek. Mingyárt nem titkolható érdeklődéssel nézegettek oda.

Az idegen még egy pohár sört rendelt, aztán a legnagyobb nyugalommal kezdett cigarettát sodorni, egy pléhdobozból. Valami komisz, istentelen, fekete dohányt.

Nagyon kapóra jött az uraknak ez az új alak.

Csörgheő pipázott, Zoltán cigarettázott. Borbíró egy kurta szivar csutkáját rágta.

A fulladt csöndben a hosszú, tokos falióra percegett.

– Nicsak, a kis Wagner! – kiáltott fel Borbíró, kinek a fél szeme mindig az utcán volt: megszokta még diákkorában, mert az ablak mellett ült, s sose tudott a tanárra figyelni, csak az utcát leste.

Utánanéztek a kis Wagnernek, aki zenetanár volt a városban, s két hosszú szárnyú sárga iber-cigerben járt még ebben az őrült melegben is.

– Kén mán vele valamit kezdeni – mondta Borbíró.

– Híjd be, itassuk le – mondta Csuli, mert Wagner volt az urak bolondja, ha már semmi se volt, vele kezdtek egy-egy komédiát. Az udvari bolondok utódja volt a városban.

Zoltán csöndesen rátette a kezét a Borbíró vállára.

– Wartapiszli – mondta –, majd ezzel a vigéccel hozzuk össze, csinálunk egy jó murit.

– Vigéc?

– Hát ezzel a pofával e.

Csuli megszólalt:

– Te hallod, ez csakugyan, akármi legyenek, ha nem könyvvigéc.

– Legalább intelligens ember – mondta Zoltán.

Most hozták a rántottát az idegen úrnak.

Hát csak feláll Csörgheő Csuli, s nagy méltóságos léptekkel átsétál a termen a másik oldalra, s szó

nélkül odaállt az idegen úr asztalához. Az éppen fogta a kést és a villát, hogy belekezdjen a rántotta-hegybe. Akkor Csuli kinyújtja a tenyerét, s belemarkol kézzel a tálba, s tömi szájába a rántottát.

Az idegen nagyot néz, nagy szemet mereszt, azzal vállat von, ha itt így szokás: s ő is leteszi a kést, villát, és belemarkol az ételbe s eszik.

Hű, ez nagyon tetszett Csörgheő Csulinak, már látta, hogy ez az ő embere. Szembenéznek.

– Csörgheő Csuli vagyok, az apádistenit.

– Lekenczey Muki – mondta az idegen.

– Isten éltesen, komám – mondta Csörgheő, s odanyújtotta a kezét –, látom, hogy kend egész elfogadható ember.

Az idegen felállott, s kezet nyújtott. A két zsíros tenyér összekapaszkodott, s csak úgy próbaformán tapogatta egymás erejét. Mind a kettő érezte, hogy a fogás jó.

– Hát osztán ha megette, gyöjjön át kend – mondta Csörgheő, s visszaballagott a baráti asztalhoz.

A két úr szó nélkül ült a helyén, csak bent mosolyogtak a lelkükben, kívülről méltóságosak voltak s nyugodtak.

– No, bemutatkoztál, öreg?

– Be én, megazisten.

– No. Hogy gusztál?

– Jópofa.

– Osztán hogyan mutatkoztál be, Csuli? Valóságosan?

– Valóságosan.

– Úgy, hogy megismerjen? Csuli bátyám!

– Úgy, Zoltánkám.

– De hogy? Kézzel-lábbal?

– Emberi módra, kedves komám, megazisten!

Aztán nyugodtan ültek tovább. Egyszer csak Borbíró kinyújtja a kezét, s a levegőbe markol, ahogy az elébb Csuli a tálba.

– Hátha mégis gróf...

– Hát, elig grófossan tudja.

– Oszt jaó vót a rántotta?

– Kirántotta.

S ez mind nevetés nélkül, úgy félszájjal. Most érik a zamatja. Hogy fogják ezt elmondani. Hűj, de leverte Csuli önmagát! Még az elébb úgy látszott, hogy a medence lesz a szezon jó vicce, de most nagyon formában van az öreg. A rántotta verhetetlen. Csuli maga érezte, hogy ma ő a nap hőse, csak még azt kellene kihúzni valahogy, hogy az ötven pengő borkontó is megmaradjon..."

a) Kik a jelenet résztvevői?

Hol játszódik az esemény?

Ki a tréfamester?

Milyennek képzelitek?

b) Hogyan viselkednek az asztaltársaság tagjai, míg Csörgheő Csuli bemutatkozik?

.....

.....

c) „Hogy fogják ezt elmondani.” Mire utal ez a mondat?

.....

d) Hány részre tagolódik a szöveg? Jelöljétek be az egyes részeket!

Adjatok címet az egyes részeknek!

Írjátok ki azokat a kifejezéseket az egyes részekből, amelyeknek a hangulat megteremtésében jelentős szerepük van!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

e) Mit jelentenek az alábbi kifejezések?

„már látta, hogy ez az ő embere”:

„úgy félszájjal”:

„A rántotta verhetetlen”:

„Hogyan mutatkoztál be, Csuli? Valóságosan?”:

„Hát, elig grófossan tudja.”:

„Mind a kettő érezte, hogy a fogás jó.”:

f) A jellemzés, megjelenítés fontos eszköze a nyelvhasználat. Keressetek példákat a szövegből az alábbi nyelvi jelenségekre!

IDIÓMA	
TÁJNYELVI JELLEGZETESSÉG	
TÁRSALGÁSI, CSALÁDIAS FORDULAT	
ÉLŐNYELVI FORDULAT	
ELAVULT SZÓ	

- g) Írjatek rövid jelenetet egy mai, baráti asztaltársaságban történő eseményről! Törekedjetez az élőnyelvi fordulatok karakterteremtő szerepének használatára!

Gondolkodjatek el azon, ma milyen műveltség tükröződik a nyelvhasználatban!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Olvassátek el figyelmesen az alábbi részletet, majd válaszoljatek a kérdésekre!

„A kaszinó alacsony, földszintes sárga épület volt. Sok jó órát eltöltöttek itt az urak. Sok szép búza ára lement itt a garatokon, s gazdát cserélt a zöld posztóval bevont asztaloknál.

Kint a mezőkön, a roppant tereken az ekék s a barmok, itt az urak szántottak, vetettek. S nótaszó mellett természetesen.

Ezek az urak oly közel voltak a pásztoraikhoz, együtt, egyben éltek s éreztek velük. Maguk is vastagok s kemények voltak, mintha akármikor be tudtak volna állani a nyáj mellé vagy a csikó farához. Nagy kezeik, vasökleik voltak s így aratás ígértivel szívesen vettek maguknak egy kis örömelőleget.

De csak akkor voltak igaziban, mikor a kondásnótára gyűjtöttek:

Hej, ílet, ílet, kondás ílet, e csak a gyöngy ílet

Ha megunom magamat, magam is így ílek!...

Beszéltek, beszéltek, s minduntalan rázendített valaki egy bolond strófára, s utána a kórus, hogy:

Hej, ílet, ílet, kondás ílet, e csak a gyöngy ílet!

Ha megunom magamat, magam is így ílek!

Egész életük valami forró egzotikumban van főzve.

– Piroska tanár úrnak volt ez a kedves nótája. Hej, ha kiment a Czugarkertbe, de jól érezte magát.

– Mindig a vót a szokása – kapott bele egy másik vastag úr, de olyan furcsán vastag, szinte négyszegletesre hívva, kis fekete bajusszal s fekete szemekkel, de szét puffant arccal s kicsattanó egészséggel nevetve bele a világba:

– Mondok, az vót a szokása, hogy úgy kiszolgáltatta magát az osztályban, mint egy fejedelem. Három famulusa volt. Mikor belépett az osztályba, ugrottak felfele, s vették a botját, kalapját, a kabátját elfelé.

Mindenki hangosan kacagott, mert Piroska tanár úr megjelent köztük az emlékezet laterna magikájában, s mindnyájan látták, ahogy hegyes hassal, hátravetett fejjel, s még a kalapja is mindig úgy volt hátratulva a kobakja hegyibe, s szúrós bajsza, barnapiros arca gőgösen nézett a világba.

– De a vót a legjobb, hogy egy főszolgát választott magának rendesen a rossz tanulók közül, s annak mindig ott kellett lenni nála, a Csugarkertbe, s kapálni.

Hatalmasan nevettek. Helyeseltek.

– Mikor átvette az osztályt, az ötödikbe bejött, megállt, azt mondta: »No fiúk, ki a legerősebb köztetek!« Csak ezt kellett kérdezni, mingyárt volt öt-hat jelentkező. Ha azt kérdezte volna, hogy ki tudja legjobban a szintaxist, nagyobb lett volna a csend. Nohát jelentkezik Nagy Sándor is, olyan vót a, mint egy kis bika. Meg is tetszett az öreg Piroskának: »Maj megláttyuk! – mondta – gyere ki dülután hozzám a Csugarkertbe«...

Az elbeszélő úgy nekigyürkőzött a mesének, mintha valami rettentő világhistóriát mondana, s úgy is hallgatták, oly frissen s elevenen, csak úgy csillogott a szeme mindenkinek.

– Hát ezt osztán nagyon megszerette az öreg, jól tudott szőlőt kapálni... De az a kutya szokása volt az öregnek, hogy az ilyen fiú sose felelt. Soha azt fel nem hívta négy esztendeig se. Hanem azért hármasnál jobbat se adott neki. Nem, aszongya, engem meg ne vádoljanak, hogy kedvezek nekik azért, mert néha eljárnak hozzám egy s másért...

Harsogva kacagtak, s szájtátva várták a többit.

– Hanem eccer Nagy Sándor beleunt a szőlőkapálásba, s mikor azt mondta az öreg óra végén:

– No, no, Nagysandri fiam, délután kijössz a kertbe – hát megszólal vastagon Nagy Sándor, akkor olyan hangja volt, mint a repedt harangnak:

– Nem megyek!

– Dehogynem jössz, mér ne jönnél?

– Tanulni kell!

Hűj nagy szó volt! Nagy Sándor tanulni vágyik!

– Nono, nono, majd én elintézem a többi kollégaurakkal.

– Nem megyek.

– Káposztataposás lesz!

– Mégse megyek!

– De Klári jányom is ott lesz!

– A más, akkor megyek.

Mint a vihar, úgy kacagtak fel, csak úgy dőltek jobbra-balra. Eszükbe jutott a »Klári jányom« a széles nagy öblös melleivel. Minden diáknak az volt a vágya, hogy egyszer ő vigye haza a füzeteiket, s közben a »Klári jányomnak« úgy futtában valahogy megérintse a mellét."

a) Hol, mikor játszódik a jelenet, kik a résztvevői?

b) Milyen szerepet tölt be közösségükben az adomázás?

- c) Húzzátok alá azokat a mondatokat, amelyek a történetmondó és a hallgatóság viselkedését írják le!

Milyen stílusesszközök, szóképek teszik kifejezővé ezeket a részleteket? Értelmezzétek őket!

- d) Mutassátok be adomázásuk hőségét! Mit mondanak el róla az adomák, és mit hallgatnak el?

- e) Fejtsétek ki véleményeteket röviden arról, alkalmas-e ez az anekdotikus ábrázolás, jellemzés társadalombírálatra! Indokoljatok is!

- f) A részletben számos idegen szó szerepel. Töltsétek ki a táblázatot!

Mely szavakat használjuk ma is az igényes beszélt nyelvben? Jelöljétek aláhúzással!

Mely szavak számítanak ma szakszónak, tudományos műszónak? Jelöljétek + -szal!

Mely szavak tekinthetők archaizmusnak? Jelöljétek *-gal!

Milyen műveltségről vallanak a szavak? A szöveg milyen más nyelvi jellemzőivel alkot kontrasztot ez a nyelvi regiszter?

	JELENTÉSE SZERINTÜNK	JELENTÉSE A SZÓTÁR SZERINT	A SZÓ EREDETE
KASZINÓ			
EGZOTIKUM			
FAMULUS			

LATERNA MAGIKA			
SZINTAXIS			
(VILÁG)- HISTÓRIA			

3. Olvassátok el figyelmesen az alábbi véleményeket az anekdotáról, anekdotázásról, majd válaszoljatok a kérdésekre, oldjátok meg a feladatokat!

Legnagyobb anekdotagyűjteményünket Tóth Béla készítette 1898-ban. Az alábbi részlet ennek bevezetőjéből való. (Természetesen az átlelkesült és túlzó leírást kritikával kell olvasni, például más nemzeteknek is – angolok, németek, franciák – vannak hatalmas anekdotagyűjteményeik.)

„Anekdotakedvelő nemzet vagyunk, mi magyarok. Ős napkeleti erkölcsünk ép maradványa ez a tulajdonság, a malom alatt és a márvány mives teremben egyaránt. [...]

Napkeletről való, lelkünkől szakadt erkölcsi tulajdonság ez: kis dolgokban keresni és találni meg a nagyot, anekdotában a történetet, egyben a milliomokat, emberben a századot. És közös vonása az egész magyarságnak. A földműves és a középkor tudákos krónikása, ki irtózik minden népiestől; az írástudó nagy általánosság és nemzetünk lelkének legdicsőbb kifejezői: mind vonzódnak ehhez a bibliai erőhöz. Mert bibliai erő a látás, a gondolkodás, az ítélet ez izmos terméke: a parabola, a példabeszéd, más szóval az anekdota. Ha meghatározást akarnék csinálni, azt mondhatnám: mindenik anekdota egy-egy igazság győzedelme a természeti kiválás révén. Akár egy gondolat vagy ötlet diadalmaskodik, akár egy alak legjellemzőbb vonása, akár egy fordulatos kis történetben kerekedik felül az, a mit a józan ész kíván: csupa győzedelmes erő ez; és a furcsaság, a pajzanság, a tréfa közepett is mindig ott van a világ rendjének dönthetetlen törvénye: az örök emberi.

A magyar léleknek minden századokon által törhetetlen egysége, a nemzeti genius¹ mutatkozik abban a jelenségben is, hogy anekdotakincsünk és népköltésünk között van egy különös, megfordított viszony: mi »urak«, mióta kinyillott szemünk és fülünk, gyönyörködve csodáljuk a nép meséit, dalait és zenéjét; a nép pedig eltanulja tőlünk, deákos² emberektől, az anekdotákat. Igazi csere-kereskedés ez. Természetes, hogy a nép kevesebbet vesz, mint a mennyit ad. Az igazi jó kalmárok mi »urak« vagyunk. De a nép sem veszít a vásáron: anekdotáink legislegjavát válogatta ki a maga számára csodálatos érzékével, és forma dolgában átalakította a maga képére és hasonlóságára. Ez az átalakítás olyan egyéni, olyan alkotó erejű, hogy tévedésbe ejti a tudósokat is: *néphagyományt* sejtenek számos olyan jelenségben, mely csak legáltalánosabb tudattá lett *anekdota*. Ez a nagy *lefelé hatás*, mely az idegenben szinte példátlan, nálunk érthető. Művelt rendjeink minden időben sűrűn használták igazságok kifejezéséül az anekdotát, hogy az »úri folklór«³ e kincsének el kellett terjednie a nép között is. Anekdotázott a pap, a bíró, a földes úr. Anekdotázott saját körében és anekdotázott a nép között, mert tudta, hogy a *magyar parabola*, a *magyar aesopusi*⁴ mese a mi lelkünkre ható nagy erő. A fehér asztal és a zöld asztal mellett egyaránt munkált ez a hatalom; szólt

1 GENIUS: szellem

2 DEÁKOS: latin műveltségű, tanult, iskolázott

3 ÚRI FOLKLÓR: népköltészet

4 AESOPUS (görögül Aiszóposz): Kr. e. VI. századi meseíró

a templomi szószéken, az országos gyűléseken, tudós könyvekben és pipaszónál. A táblabíró-világ anekdotákban él ma is, mert az anekdotázás volt gondolat kifejezésének legerősebb, legmagyarabb formája. Keleties kényelemszeretete, keleties derült bölcsessége kedvelte ezt a formájában mindig könnyű és rövid, magvában mindig mély, tanulságos mesélést. Az emberek meghaltak, elmúlt velük egy egész kor, más idők következtek reánk, minden porcikánkban új vagyunk mi, mai nemzedék; de a táblabírák anekdotái most is megvannak, most is gyönyörködünk bennük, most is értjük jelentőségüket; mert a magyar lélek nem hogy meg nem hal, de nem is vénül. És azért örökké ifju, mert mindig a régi.

Nemzetünknek egész világszemlélete benne vagyon az anekdotákban; és egész jelleme az anekdotakedvelésben. A magyar humor a tiszta emberismeret. A legnagyobb dolog, a mi halandóknak adatott. Éles szem, okos elme; e kettőnek révén vált ki és szerzett magának örök életet az események véghetetlen sokaságából az, a mi emlékezetes, a mi bölcs, a mi erős. És az éles szem, az okos elme fegyvere ez a sok, szinte számtalan igazság, melynek hüvelye az anekdota. Minden alkalom más-más csillogó szablyát von elő a tárból. Más nemzetek filozófiai rendszerekhez folyamodnak. Mi anekdotázunk. És az anekdota könnyű kardjával Gordius-csomókat vágunk ketté. Ezt cselekedte a legbölcsebb magyar, a táblabíró Deák Ferenc is. E nagy ember világszemlélete nincsen szisztémába¹ foglalva. Ő szokta mondani: a filozófia olyan, mint a só; minden ételbe kell belőle, de maga nem eledel. Deák bölcsességének sava szét van osztva az ő anekdotáiban. Németesen fürkésző és töredékeket összerakosgató elme bizonytalán ki tudna hüvelyezni belőlük egy kész filozófiai rendszert. Mi magyaroknak nincsen szükségünk ilyen sommázásra. Mint keleti nép: minden forgácsban megtaláljuk az egészet, az igazságot, az erőt, az embert.”

(Tóth Béla, 1898)

- a) Melyik társadalmi réteghez köti Tóth Béla – akárcsak Móricz az előbb olvasott regényrészletekben – az anekdotázást?

.....

.....

- b) Mi a jelentősége az anekdotának Tóth Béla szerint? Mit értékel ebben a hagyományban?

.....

.....

.....

.....

.....

- c) Az eddig megismert anekdoták alapján alakítsatok ki állásfoglalást! Egyetértetek-e Tóth Béla értékelésével? Véleményeteket példákkal igazoljátok!

.....

.....

1 SZISZTÉMA: rendszer

- d) Olvassátok el az alábbi véleményeket az anekdotáról, majd rendezzék a táblázatok szerint az elismerő és elmarasztaló, illetve az anekdota mellett és ellen szóló érveket!

„Magyarország kicsi literatúrájának¹ védőszentje: Szent Anekdota. Nyugaton az íróművészet nagy harcok után legyűrte az anekdotát. Nemcsak a történelmi, mely az ultramontán² Magyarországon javában virít. De a szociális³ anekdotát is. Igazi írótól az egész Életet követelik itt. Nem csupán a mulatságos morzsákat...

Ahol az irodalom nem szórakoztató betűvetés, ott nem maradhat élen olyan író, akinek a világnézete ötletvilágnézet.”

(Ady Endre, 1906)

„Az egész irodalom német piacról jön. Szinte azt látszik szolgálni, hogy az embereket elképzelt szerencsétlenségekkel megríkassa, vagy egymásra halmozódó véres szomorúságokkal megrázza. Csak egy egészséges termék van még – a magyar anekdota, melyben megfigyelés és élet lüktet.”

(Mikszáth Kálmán az 1830-as évek prózairodalmáról)

„De hát igazán nem történnék ebben az országban semmi, amiről kitűnő elbeszélőinknek érdemes volna egyet-mást mondaniok?... De ennek még az alkalmát is kerülik. S meglehet, hogy nagyon igazuk van. Ki tudja, nem vesztenének-e a népszerűségükből, ha véletlenül olyan dolgokról szólnak, amelyek nem érdeklik a naiv lelkeket?! A komolyság, a mélység nemigen populáris⁴ dolgok. A népnek nem kellene a tragédiák; a népnek anekdota kell.”

(Ambrus Zoltán)

„Az adoma a köznemesi társasélet egyik olyan eleme, amely irodalmilag is értékesíthető. Ebben a világszemléletben azonban a mindenbe belenyugvó, hallgató passzivitáson kívül van nemtörődömség, az élet komoly dolgainak semmibevevése is.”

(Fábián István, 1936)

„Az anekdota kisemberi forma volt a régiségben, a beismert szűkösség szemlélete, a nagytörténelemből való kényszerű kívülrekedése. [...]

Az anekdotizálás léthelyzete mindig a kisközösség, társadalmi szinttől, osztályhelyzettől függetlenül. Deák Ferenc Angol királynő-beli lakosztályában ez éppen úgy kialakulhatott, mint Krúdy

1 LITERATÚRA: irodalom

2 ULTRAMONTÁN: szélsőségesen pápapárti (egyházpárti), itt: konzervatív, régimódi, elmaradott

3 SZOCIÁLIS: társadalmi, társadalombíráló tartalmú

4 POPULÁRIS: népszerű

valamelyik kiskocsmájában vagy bármely falusi szakállszárítón^{1*}. A hangsúly a homogén^{2*} emberi világon – és elzártáson – van. Természetesen egy olyan történelmi ország, mint a mienk, századokra konzerválta ezt az elzárkózó, kisközösségi létformát, s ennek minden kommunikációs következményét, így az anekdotizmust is.”

(Alexa Károly, 1984)

(az 1950-es évek hétköznapjainak anekdotikus megjelenítése illeszkedik ahhoz a műfaji hagyományhoz, mely szerint az anekdota) „joviális³ egykedvűségével mindent lekerekített és így elhazudott, végső soron fragmentálissá⁴ tett”.

(Balassa Péter, 1984)

POZITÍV VÉLEMÉNYEK	NEGATÍV VÉLEMÉNYEK

ÉRVEK MELLETTE (az anekdotában jó)	ÉRVEK ELLENE (az anekdotában rossz)

1 SZAKÁLLSZÁRÍTÓ: ház előtti, tereferelésre használt kis pad

2 HOMOGÉN: egynemű, egyenrangú emberekből álló

3 JOVIÁLIS: derűs, kedélyes

4 FRAGMENT(UM): töredék

e) Milyen mércéhez mérve, milyen igény alapján bírálják az „anekdotaellenesek” az anekdotizmust?

f) Milyen világlátás tartozik a kritikák szerint az anekdotizáláshoz, anekdotizmushoz?

g) Milyen társadalmi, politikai álláspontot feltételezhetünk a szemelvények alapján az anekdotaellenesek táborában?

4. Olvasd el Mikszáth Kálmán novelláját!

Az anekdotával kapcsolatban meg szokták jegyezni, hogy természeténél fogva nem alkalmas a bonyolult lelki folyamatok elemző bemutatására. Az adoma éles fénybe állíthat egy-egy jellemvonást, emberábrázolási lehetőségei mégis szűkre szabottak: „A műfaj szinte tiltja, hogy az író beleélje magát teremtményei lelkületébe.” (Nagy Miklós) Az érdekesség, csattanósság és rövidség követelménye nem egykönnyen fér össze a társadalmi kapcsolatok és folyamatok összetevőinek árnyalt megjelenítésével sem. Látni fogjuk azonban, hogy az anekdotikus hagyomány részben kárpótol ezekért a hiányosságokért, az egyes művek pedig nemegyszer – az általánosításra rációzva – meghaladják az alapforma jellemző korlátait.

MIKSZÁTH KÁLMÁN: NE NYITOGASSUK A TÖRTÉNELMET

(1885)

Két nemes vitéznek a nevét kapta fel a hír őfelsége, Rákóczi Ferenc¹ Urunk kuruc hadaiból. Pedig ugyancsak azóta sem volt a dicsőségnek alkalma, hogy olyan magas cenzussal dolgozzék.

Ikertestvérek voltak, Imre és Gábor (a családi nevüket elhallgatom), mind a kettő vakmerő lovag volt, harcban szerencsés, hadi tanácsban bölcs, de különösen Imrét bálványozták a katonái. Legendák szerint nem fogta a golyó, s a kard elvesztette életét, ha a testéhez ért.

Nem is esett semmi baja, egészen 1707-ig. Sitkénél azonban a Rabutin ellen vívott csatában belefűródott egy kartács a lábába.

S most már vége lett volna a legendának, ha Imre vitéz nem sajnálja vala a villanyozó hittől megfosztani a kurucokat. Eltagadta a sebet, azért fekszik ágyban, híresztelék, mert a csizma törte

1 II. RÁKÓCZI FERENC (1676–1735): erdélyi fejedelem, a Habsburg-ellenes szabadságharc (1703–1711) vezetője

fel a lábát, s amikor fölgyógyult, azután is mindég azzal sántított, hogy a sárga csizma szorítja. (Így keverik rossz hírbe mindenféle bolondságért a csizmadiákat.)

Hanem sántán is éppen olyan vitéz volt, s diadalról diadalra szállt híres hóka¹ paripáján, melyet az irigy Bezerédy »Pemeté«-nek keresztelt el.

Nem érte azt többé seb, csak még egyszer, de azt már nem lehetett eltagadni.

A Gábor bátyja átment a labancokhoz. – Ez a seb halálos volt neki.

Tízezer aranyat ígért Gábornak a bécsi udvar és bárói rangot.

Elárulta ezért az összegért a hazát, pedig Gábornak is volt egy szent amulett² a nyakában, azzal a visszafelé is olvasható körirattal: »Sator Arepo tenet Opera Rotas«, a kuruc asszonyok azt hitték, az ilyesmi megóvjá a férjeiket a kísértetbe jövéstől.

Imre Kassán vette a meggyalázó hírt, s maga sietett azt jelenteni a fejedelemnek.

Rákóczi az arcát a tenyerébe temette.

– A legjobb két vitézem voltatok! – sóhajtott szomorúan.

– Én magam harcolok ezentúl kettő helyett!

Valóban kettő helyett harcolt, két csatát nyert egyvégbe, pedig már akkor rossz pénz volt a »pro libertate³«. Károlyi Sándor nem messze járt már Majténytől.

Azonban a gyanakvó Bercsényi, akit hóbortos jósa, a híres Koncz Márton izgatott Imre ellen, nem győzte leveleiben figyelmeztetni a fejedelmet, hogy Imre is árulásra készül.

A fejedelem nem hitte el egészen, hanem mégis megidézte Sárospatakra, s ilyen nagyilekű modus vivendi⁴ gondolt ki:

– Ha megjelenik, akkor nem bűnös, tehát nem nyakasztatom le; ha pedig meg nem jelenik, akkor azért nem nyakasztatom le, mert nincs a kezeim közt.

Imre már tudta, mit jelenthet az audiendum⁵, és nem tette az egyiket sem, sem ő nem ment, sem pedig nem dacolt, hanem átment újra a Dunántúlra, és addig kereste a labancokat, míg megtalálta a testvérét, dandárját szétverte, őt magát elfogta, és vasba verve küldte Sárospatakra, üzenvén hű emberétől, Bozó Mihálytól, hogy ő maga is nemsokára elmegy, s kérve kéri a fejedelmet, ne ölesse meg a bátyját, hanem csak fogságban tartsa. »Nekem is, neki is apró gyermekei vannak – írja a levelében –, az kinek gyámolra van szüksége.«

Útközben azonban kiszabadították Bozó uram kezéből Gábort a labancok, a kíséretet lemészárolták, csak ő maga menekült meg, s futott egyenesen Sárospatakra.

Lőn tehát, midőn két hét múltán a semmit nem gyanító Imre is Sárospatakra érkezett, hogy ott a fejedelmi várban legott foglyul ejtették. A haditanács összeült, s belépett a vádló, Bozó Mihály.

Bozó Mihály azt vallotta, hogy Imre csak játékot űzött a fejedelemmel, elfogatta bátyját, s vason küldte Patakra, de értesíté a labancokat, merre kísérik, hogy kiszabadítsák útközben. Furfanggal akarta még egy darabig áztatni a fejedelmet hűségéről. Ki tudja, miféle céljai voltak ellene?

Imre mindent tagadott, de a hangulat ellene volt, s némileg a látszat is.

A haditanács halálra ítélte a legjobb kuruc vitézt, s le is fejezték Sárospatakon 1708-ban december 18-án.

Vérbe mártott fejét magasra emelte a hóhér, és megmutatta a népnek:

– Így járnak mindazok, akik a haza ellen vétkeztenek.

1 HÓKA: homlokán fehér foltot viselő

2 AMULETT: bűvös erejű tárgy

3 PRO LIBERTATE: a szabadságért

4 MODUS VIVENDI: itt: áthidaló megoldás

5 AUDIENDUM: kihallgatás

Noha látta a nép a hősnek fejétől elválasztott testét, alig néhány hét múlva azon hír kezdett izgatott lázongást keltve szárnyalni, hogy a nagy bajnokot élve temették a földbe, mert tetemei fölött megmozgott a föld.

A hír egész a fejedelem füléig elhatott, s hogy megnyugtassa a zsbongókat, kiásatta Imre holttestét, mely közszemlére lett kitéve.

A nép tódult az egyszerű kápolnába, s hitetlenül, fejcsóválással mondogatta:

– Csakugyan meghalt? Ez mégis különös!

De még különösebb, hogy vagy száz esztendő múlva megtalálták a bécsi archívumban¹ a Gábor báró nyugtáját a tízezer aranyról.

És megtalálták a Bozó Mihály uram kvitanciáját² is szintén tízezer darab aranyról, amelyeket Gábor szabadon bocsátásáért, és az Imre fejéért hiánytalanul fölvelt.

A bécsi aerariumnak³ az egyik testvér is tízezer aranyba került, a másik is. Egyenlően becsülték meg őket.

De a magyar főrendiházban csak az egyik testvér maradékai ülnek.

Nem a nagy szabadsághősé, akit a golyó nem fogott, csak önfeleinek igaztalan pallosa, akit holttestét visszakérték katonái a földtől, aki ott pihen a sárospataki vártemplomban kettészelt nyakkal.

Hanem annak a másiknak a maradékai, kinek a neve ott van a nyugta alatt... azok ülnek ma a főrendiházban, és hivatkoznak a történelemre.”

5. Alkossatok csoportokat tanárotok útmutatása szerint, majd oldjátok meg a csoportotok jelének megfelelő feladatokat, melyek az olvasott Mikszáth-novellára vonatkoznak!

A) Igaz vagy hamis?

a) Írjátok az állítások elé az *Igaz* (I) vagy *Hamis* (H) betűjelét!

... Az amulett megvéd a hazaárulástól.

... A történet a Rákóczi-szabadságharc idején (1703–11) játszódik.

... Bozó Mihály Imre hűséges katonája.

... Imre hazaáruló.

... Gábor hűséges Rákóczihoz.

... Imre elárulta testvérét, Gábort.

... A történet befejezése az 1880-as évek Magyarországra vonatkozik.

... Gábor kiszabadítását Bozó Mihály szervezte meg.

... Bozó Mihály és Gábor 10-10 ezer aranyat kapott a bécsi udvartól.

... Imre nem törődött testvérével, csak a saját dicsőségével.

... Imre lábát feltörte sárga csizmája, ezért sántított.

... Bercsényi vitéze, Koncz Márton feketítette be Imrét Rákóczi előtt.

1 ARCHÍVUM: levéltár

2 KVITANCIA: nyugta

3 AERARIUM: kincstár

- b) Fogalmazzatok meg kérdéseket a novellával kapcsolatban! Olyan dolgokra kérdezzetek rá, melyek kevésbé érthetőek számotokra! (Pl.: Miért ne nyitogassuk a történelmet?, Mit jelent a történelmet nyitogatni?, Kiknek szól a címbeli felszólítás?, Miért vannak zárójeles mondatok? stb.)

A csoport minden tagja írjon legalább három kérdést!

Tegyétek fel egymásnak a kérdéseket, és válaszoljatok rá!

A legizgalmasabb kérdéseket tegyétek fel az osztálynak, mikor sorra kerültek!

- B) Húzzátok alá azt az állítást, mellyel inkább egyetértetek a szöveg alapján!

Igazoljátok szövegrészletekkel választásotokat!

Tegyétek igazzá a helytelen állítást!

- a) Bezerédy és Bercsényi Rákóczi hű katonái.
b) Bezerédynek és Bercsényinek sértette a büszkeségét, hiúságát Imre kiválósága.

Idézet

Az igazzá tett állítás

- a) Imre takarhatatlan, gyógyíthatatlan sebe testvére árulása volt.
b) Imre azért vesztette el hírnevét, mert segíteni akart testvérén.

Idézet

Az igazzá tett állítás

- a) Rákóczi kételkedett Imre hűségében.
- b) Rákóczi nem kételkedett Imre hűségében.

Idézet

Az igazzá tett állítás

- a) Bozó Mihály élelmes, furfangos, eszes katona volt, saját érdekei és nem a haza kívánalmi szerint cselekedett.
- b) Bozó Mihály Imre érdekeit szolgálta – s ezzel a hazáét, hiszen megvédte Gábort.

Idézet

Az igazzá tett állítás

- a) Imrét jogosan nyakasták le, hiszen ahogy a szemtanú, Bozó Mihály állította, megszervezte, hogy Gábor árulónak lássék.
- b) Imrét igaztalanul nyakasták le, hiszen csak a haza és Rákóczi érdekében cselekedett.

Idézet

Az igazá tett állítás

- a) A két testvért egyenlően becsülték meg.
- b) A két testvért igaztalanul megkülönböztették.

Idézet

Az igazá tett állítás

- a) Akik a politikai életben vezető szerepet töltenek be, esetleg méltatlanul töltik be mások helyét.
- b) A történelem igazságot szolgáltat.

Idézet

Az igazá tett állítás

C) Mi mit jelent? A megoldáshoz használjátok a szótárakat!

a) Kapcsoljátok össze a kifejezést a jelentéssel!

„felkapta a hír a nevét”	egyik győzelmet a másik után aratta
„A dicsőségnek nem volt alkalma azóta sem magas cenzussal dolgozni”	nem volt érdemes a szabadságért harcolni
„nem sajnálja megfosztania villanyozó hittől”	ügyeskedéssel akarta azt a látszatot kelteni, hogy megbízható
„diadalról diadalra szállt hóka paripáján”	társainak hamissága győzte le
„vette a meggyalázó hírt”	nagyvonalú elsimító dolgot eszelt ki
„rossz pénz volt a »pro libertate«”	azóta sem voltak ilyen nagyszerű hőstettek
„nagylelkű <i>modus vivendit</i> gondolt ki”	szánja elvenni a lelkesítő meggyőződést
„önfeleinek igaztalan pallosa fogta”	elterjedt a híre
„furfanggal akarta áltatni hűségéről”	hallotta a szégyenbe hozó újságot

b) Nézzetek utána, mit jelentenek az alábbi szavak, kifejezések! Írjátok rokon értelmű kifejezéseket!

pemete:

rossz pénz:

rossz hírbe kever:

hóbortos:

kuruc:

labanc:

bálványoz:

villanyozó hit:

cenzus:

gyámolra van szüksége:

D) Feladataitok a szöveg nyelvi megformáltságát vizsgálják.

a) Vizsgáljátok meg a novella címét a következő szempontok alapján:

Szókép:

A szókép értelmezése (Mit nyitogathatunk?, Milyen értelemben szerepel a nyitogatás?):

A címben megnyilvánuló beszédaktus:

Ennek hatása a befogadóra:

b) Keressetek a novella szövegében három olyan, a címhez hasonló mondatot, melyben a beszélő a világra vonatkozó ítéletet mond ki!

c) Keressetek 2-2 példát az alábbi hangvételekre, regiszterekre is!

Élőnyelvi (beszédszerű):

Ironikus:

Archaikus:

Írjátok le az archaikus részeket mai beszélt nyelven!

d) Melyik az a zárójeles elbeszélői közlés, amely csak a novella utolsó mondatában nyeri el magyarázatát?

6. Beszéljétek meg közösen az alábbi kérdéseket!

a) Mikszáth ebben a rövid anekdotikus írásában szinte tobzódik a csattanókban, a befejezésvariánsokban. Hány helyen lehetne befejezettnek tekinteni az elbeszélést, hány csattanója van e fordulatos történetnek? Emeljük ki őket!

- b) Az anekdotahőst legenda övezi. Húzzátok alá a novella azon cselekménymozzanatait és jellem-
ábrázoló részeit, melyek ezt a legendaképződést tükrözik, ezt a folyamatot érzékeltetik!
- c) A novella sok tekintetben hasonlít a népmesékre. Milyen mesei elemek találhatók benne? Mi-
ben különbözik a népmeséktől? Vajon ez az elbeszélői eljárás milyen jelentést hordoz?

7. Olvasd el az alábbi kiegészítő magyarázatot!

Jelöld a szövegben a számodra új információt felkiáltójellel, a nem érthető részt kérdőjellel!

A novella értelmezéséhez jó tudni, hogy a kiegyezés utáni magyar országgyűléseken igen gyakori volt a történelmi jogokra, a hajdani dicső tettekre hivatkozó érvelés. A nemesség önmagát mint történelmi osztályt igyekezett legitimálni (törvényessé tenni, elfogadtatni mint a nemzet egészét). Az állami intézményrendszerben betöltött meghatározó szerepét mint a nemzet önazonosságának, folytonosságának őrzője, letéteményese kívánta elfogadtatni. A közjogi vitákban különösen a nemzetiségek követeléseivel szemben hivatkoztak sűrűn a történelemre, a magyar államiság ezeréves hagyományára.

A *Ne nyitogassuk a történelmet* szabályos történelmi anekdota – aktuálpolitikai éllel. Szabályossága azonban nem jelenti azt, hogy a megnyugtató, a világrend biztonságát sugalló, az anekdotához társított kedélyesség jellemezné. Éppen ellenkezőleg: világa a népmesék világának a fordítottja, itt a jó testvér jár pórul, a rossz pedig elnyeri „méltó” jutalmát. Imrét, Rákóczi hős vitézét rágalmak és ellene szóló látszatok alapján elítélik és lefejezik, áruló testvére, Gábor és a megvesztegetett rágalmazó, Bozó Mihály pedig vígan élnek tovább a bécsi udvartól aljasságukért kapott tíz-tízezer forinttal a zsebükben. A legendás hősnek a halála után sem szolgáltatnak igazságot: a fejedelem a „legjobb kuruc vitéz” újra kiásatott tetemét, hogy a halhatatlanságáról szóló mendemondákat eloszlassa, közszemlére téteti, s imigyen legendáját is szertefosztatja.

8. Fogalmazd meg néhány mondatos összefüggő szövegben, mire, hogyan használja fel az anekdota hagyományát, lehetőségeit Mikszáth ebben a novellában!

Alakítsd ki álláspontodat abban a tekintetben, hogy az anekdota alkalmas-e mélyebb összefüggések feltárására, vagy kedélyességével, felszínességével inkább elkendőzi a társadalmi problémákat!

9. Olvasd el a következő novellát!

Figyeld meg és jelöld az anekdotikus vonásokat!

Húzd alá az élőbeszédszerű, az olvasóval személyes kapcsolatot teremtő részeket!

MÓRA FERENC: TÁPÉI DIPLOMATÁK

Kimondjam, ne mondjam? – kimondom, mert úgyis egy érte a fizetség: nem vagyok megelégedve a történetírással, mégpedig azért nem vagyok, mert úgy csinál a témákkal, ahogy a miniszterek szoktak csinálni vidéki banketteken az emberekkel.

Hogy pedig azok hogy szoktak csinálni, azt akkor láttam én legjobban, mikor a Tisza Lajos szobrát leleplezték. Volt itt akkor egy rakáson vagy hét miniszter, s azon a banketten mind külön-külön megkérdezték Lázár Györgytől, hogy „no, polgármester úr, hogy érzi ilyenkor magát, mikor az egész kormány Szegeden eszi a tokot tartárral?”

Szegény Lázár unta már mondogatni, hogy soha életében nem volt még ilyen boldog. Ellenben két parádéba öltözött hajdú ott állt az ajtóban három óra hosszáig feszes haptákban, nézte kopogó szemmel a sok drága ételt-italt, nyelte az éhkoppot szorosra húzott nadrágszíjjal – hát azoktól egy teremtett lélek se kérdezte meg a nagyurak közül, hogy hogy érzik ilyenkor magukat. Pedig el lehet képzelni, hogy azok is tudtak volna mit felelni, ha nem is éppen azt, amit a gazdájuk.

Hát a történettudósok is úgy vannak, hogy csak a nagyját válogatják a témáknak, és a kicsiket láthatatlanná teszik. Például Szegedről egész kis könyvtárt írtak össze, amiben még azt is megtalálhatja az ember, ha jól keresi, hogy hogy hívták a város bábáját százötven esztendővel ezelőtt. Ellenben itt vannak körülöttünk a szegény talpasok, a derék ajtónállók, Szőreg, Dorozsma, Algyő, Tápé – soha ezekkel a történetírás szóba nem állt, és meg nem kérdezte tőlük: – No, hát ti mire végeztétek ezer esztendő alatt? Mit dolgoztatok, mit álmodtatok, mit sirattatok, minek örvendtetek? Kik voltak a nagy embereitek, mik voltak azoknak a tarka macskái, hova lett azoknak a híre-neve?

Mert itt van például Tápé. Hamarább itt volt, mint Szeged, és azt hiszem, már az Attila házanépinek is tápéiak árulták a gyékény-szatyrot, s már akkor is azért adták drágáért, mert „drága a csizma”. (Mérget vennék rá, hogy van is olyan tápéi, aki még most is abban a csizmában jár, amit akkor szabtak.) Egészen bizonyos, hogyha Szeged ide nem ül a nyakára, és el nem fogja előle a napot, akkor ma Tápé volna a metropolis, és Szeged volna a gyékényfonó. Így azonban Szeged elvett előle mindent, s olyan nagyra dagadt, hogy Tápének nem volt hova nőni. Kénytelen volt megmaradni a világ közepének. (Mondják, hogy a régi nagykocsmára, amit hetvenkilencben elvitt a víz, még az volt kiírva: *itt a világ közepi, ki nem hiszi, lépje ki.*) És be kell neki érni azzal a dicsőséggel, hogy Szeged csak azért híres város, mert Tápéval határos.

A történettudomány nem vesz tudomást Tápéről, és ezt Tápé azzal fizeti vissza, hogy nem olvassa az Akadémia történettudományi szakosztályának az értekezéseit. Én azonban ezzel nem látom elintézettnak a dolgot, azért szeretek körülnézegetni Tápé múltjában. Ha a történettudósoknak is szabad olykor költeményt írni, nekem is jussom van néha históriát csinálni. Persze nem sok kilátásom van rá, hogy az Akadémia honorálja a kutatásaimat, mert nem egészen olyan módszerrel dolgozom, mint Marczali Henrik vagy Ballagi Aladár. Ők akármit mondanak, mindenre tudnak tanút idézni penészes pergamenekből, talitarkára festett kutyabőrökből, elfakult bullákból, egérrágtat krónikákból. Én csak azzal bizonyíthatom az igazságot, hogy amit mondok, úgy láttam, mint most látom, úgy hallottam, mint most hallom.

Mért tartsam például véka alatt a tápéiak esetét a török időkben a szegedi vár parancsnokával, a Hóbajárt basával, akiről eddig csak a szegediek tudtak? Ez volt az az úriember, akit a tanyai kioszkjában papucssarokkal vertek agyon a szegedi menyecskék. (Hogy miért cselekedték ezt vele, azt jobb nem feszegetni.) Elég az hozzá, hogy a Hóbajárt basa se basa nem volt, se hóba soha nem járt. A szegedi várnak csak bégjei voltak, de hát miért ne mondjunk basát, mikor az embernek annál nagyobb a becsülete, minél nagyobb rangú az ellensége? Hóba pedig azért nem járt a basa, mert Hóbiárt volt a becsületes neve. De hát ennél sokkal értelmesebb szó az, hogy Hóbajárt, azért bizonyosan úgy mondta azt már háromszáz esztendővel ezelőtt is minden jóra való ember.

Maga ez a Hóbajárt basa is kegyetlen jó ember volt. Semmi kevélység nem lakozott benne, ami abból is megtetszik, hogy olyan helyre is elment látogatóba, ahová senki sem hívta. Ott aztán egy ültő helyében megevett egy sült bárányt, megivott rá egy vödör bort, s mikor ettől jókedve kerekedett, leereszkedően szóba állt a szegény házigazdával is:

– Hej, te kutyaházi magyar ember, de szeretnék egy kis hegedűszót hallani.

Erre aztán előugrott két füligszáj szerecsen, lekapta tíz körméről a gazdát, s hegedült rajta mogyorófa-vonóval, hol frisset, hol sebeset, ahogy a Hóbajárt úr parancsolta.

Mivel pedig ilyen rettenetesen kedves vendég volt a basa, nem lehet rajta csodálkozni, hogy a forró hideg rázta a tápéiakat, mikor a szegedi várból kengyelfutó érkezett hozzájuk az örömhírral:

– Holnap ilyenkorra mind az egész falu féllábon álljon, mert a basa őkegyelmessége szerencsétlen benneteket a látogatásával. Saját kegyelmes szemével akarja látni, milyen volt a termés ebben az esztendőben.

– Nem érdemöljük mink ezt a nagy tisztösséget – nyögött a tápéi bíró. – Nem jobb volna inkább, ha helyibe vinnénk a vacsorát a kegyelmes úrnak? Attul félök, lemarad a csizma a lábárul ebben a feneketlen sárban, mire Tápéra kiér!

– Feneketlen sárban? – csodálkozott el a kengyelfutó. – Színét se láttam a sárnak egész úton. Por van akkora, hogy vályogot köp tőle az ember.

Okos ember volt a tápéi bíró, tudta, hogy kis bölcsességgel kormányozzák a világot, a markába nyomott egy ezüst garast a kengyelfutónak.

– Visszafelé jobban kinyisd a szömödet, hogy mögláthasd a nagy sarat.

– Mit ér az, ha csak az egyik szememmel látom? – nyújtotta a kengyelfutó a másik tenyerét is.

(Látnivaló, hogy a kengyelfutók is előkelő helyet foglalnak el a diplomácia törzsfáján.)

Egyszerre nekinyájasodott a Hóbajárt basa követe, amikor a bíró a másik tenyerét is kibélelte egy széles garassal.

– No – azt mondja – látom, hogy jó helyen tartjátok az eszeteket. Hát majd megnyugtatom a gazdát, hogy helyébe hozzátok a hódolatot, hanem azt megmondom, hogy az aztán színe-java legyen ám az idei termésnek!

Alig porzott el a kengyelfutó Szeged felé, a tápéi tanács már kint őgyelgett a földeken. Összetette az eszét öregbíró, kisbíró, falu borbély, falu kovácsa: mivel kedveskedjenek annak a nagybélű pogánynak?

– Édös a szőlőnk, mint a méz, azzal lögyünk udvarlására – vélte az öregbíró.

– De apró a szöme – vetette ellen a kisbíró.

– Annál nagyobbra nőtt a lószömű szilva – találgatta a borbély.

Erre meg a kovács tudott tromfot:

– Még azt gondolná az a lószömű török, hogy űtet akarjuk vele csúfolni. Inkább vigyünk neki ebből a lánybogyú almából.

– Ráéhözik az ebhitű a lányainkra – aggodalmaskodott a kisbíró. – Hanem mondok én annál jobbat. Semmi se nőtt az idén akkorára a határban, mint a tők. Azt vigyünk a Hóbajárt basának egy zsákkal.

Csakugyan ott sárgállottak a kukoricatarlón a nagy, gömbölyű disznótökök, igen formázván a basa tar fejét.

– No, ezt jól kieszelted, kisbíró – bólított az öregbíró –, de hát hun szóttek akkora zsákot, akibe ebből beleszoríthatnánk vagy hármat?

Jó szerencse, hogy odavetődött az öreg kukoricacsósz is, igen világlátott ember, fiatal korában Makón volt a vármegye rabja, ott tanult meg urakkal bánni. Bele is adta mindjárt az eszét a tanácskozásba.

– Nem úgy lössz az, embörök. Sült-tököt vigyetök a Hóbajárt basának, majd möglássátok, annak úgy mögörül, hogy aranyba foglal bennetöket.

Ez okos beszéd volt, rá is helyeslett egyszerre az egész tanács, úgyhogy az öregbíró elfogta az irigység.

– Ejnye, bátyja – mondta csúfolódva –, kend úgyis ösmeri a nagy urak gusztusát, nem gyünne be kend velünk a Hóbajárt basához?

– Hát mögtöhetöm – vonogatta a vállát a csósz –, mert az bizonyos, hogy oda okos embör köll.

S ahogy másnap megindult a tápéi követség egy kemencebél sült-tökkel, csakugyan az öreg csósz sürgött-forgott legelől, és bátorította a többit:

– Ne féljetök, embörök, van a töröknek annyi esze, hogy nem minket ősz mög, mikor sült tököt öhet.

Az öregbíró azonban annál kelletlenebbül csavargatta a nyakát, minél közelebb értek a várhoz.

– Csak nincs neköm kedvem ilyen disznó nagy úrral parolázni. Hiszön azt se tudom, minek tüsztöljem.

– Majd tudom én – legyintett a csósz. – Csak engöm erisszenek kendtök előre, oszt mindön embör úgy tögyön, ahogy én töszök, akkor nem lössz semmi baj se.

Ebbe kész örömmel beleegyesültek mindnyájan, és amikor megérkeztek, libasorba álltak. Elöl a csósz, utána a többi, minden embernek két-két darab sült-tök mind a két tenyerén, úgy ballagtak föl a márványgrádicson a basa ebédlőszobájába.

Valami nagy bársonylócán ült a Hóbajárt basa, mérgesen dörgölgette a keze fejével a behízott

tömpe orrát. Körülötte az udvari fityfirittyek, ki ezüstben, ki aranyban, de egyik ijedtebben izgett-mozgott, mint a másik. (Mert akkor is csak úgy volt az, hogy ha a nagy uraknak viszketett, a cselédjei is vakaródtak.)

De ahogy ezt a sok keserű-savanyú ábrázatot meglátta, a tápéi követség szónokának egyszerre a bocskorába szállt a nagy bátorság.

– Itt van, amit Tápé termött, kögyelmes basa – dadogta meghajolva, de ijedtében akkorát talált hajolni, hogy kicsúszván alóla a márványpadló, elterült, mint a béka, s mind a két kezéből kiejtette a sült-tököt, rá egyenesen a Hóbajárt basa bársonypapucsának az orrára.

Ami talán még nem is lett volna olyan nagy baj, csakhogy erre egység szerint a többi tápéi követ is hasra vágta magát, és szórta szanaszét a sok szép sült-tököt a török urak lábához.

– Itt van, amit Tápé termött, kögyelmes basa!

A kögyelmes basa pedig kapta magát, lehajolt egy darab sült-tökért, s úgy vágta azt a saját kögyelmes kezével a tápéi csósz ábrázatához, hogy annak egyszerre tele lett vele szemé-szája.

– Egyétek meg a terméstek, ebadta kutyahitűek! – kapott veszett dühvel a szakállába.

Erre aztán a többi török is vérszemet kapott, s úgy telecsapkodták sült-tökkel a tápéi követeket, hogy egyszerre csupa sármány-madarakká változtak szegények. S ezzel jártak jól a jámborok, mert ahogy a basa végignézett a sült-tökbe ragadt követeken, egyszerre elnevette a haragját. Csak úgy döcögött bele a nagy hasa, ahogy a könnyeit törülgetve kiadta az obsitot a tápéiaknak:

– Kotródjatok, semmiháziak, még szépen vagytok, most az egyszer elengedem a talpatokról a kenetet, amiért így megnevettettetek.

Az öt követ pedig vitte ki az irhát esze nála nélkül, s csak mikor már túl voltak a palánkon, akkor mordult el az öregbíró, kapargatva le az orra tövéről a sült-tököt.

– Na minket szépen aranyba foglaltattak, a macska hordja el kendnek a nagy eszit – fordult a szószólóhoz. – Kend se lössz többet csósz Tápén, fogadom!

– Nono, bíró uram – törülgette ki a szemét a báránybórsüveggel a csósz –, ész van itt azért, nem korpa! Mert akárki mit mond, mégiscsak jobb az, hogy sült-tökkel törültek bennünket képön, mintha azokat a nagy, mázsás tököket nyersen vagdosták volna a fejünkhöz!

– Ez az igaz! – zúgták rá a többi követek, s ahogy hazaértek, rögtön bírónak kiáltották ki a csósz. S ahogy a Hóbajárt basa meghallotta a hírt, szabatott neki olyan bíródolmányt, hogy azóta se láttak olyant Tápén.

Aki nem hiszi, próbálja magára!

10. Beszéljétek meg közösen a megfigyelési szempontokat!

11. A következő feladatok közül a tanárotok által kijelölt pontokat oldjátok meg pármunkában!

a) Milyen, a magyar népmesékben is gyakran előforduló magatartással találkozunk a novellában?

Milyen történelmi helyzet szüli ezt az alattvalói magatartást?

Véleményetek szerint van-e, lehetséges-e másfajta magatartás ilyen helyzetben?

b) Milyen viszonyban van szereplőivel az elbeszélő? Hogyan tekint rájuk, milyen értékítéletet közvetít ez a viszony?

Milyen nyelvi jellegzetességekben nyilvánul meg ez a viszony?

Milyen társadalmi-politikai állásfoglalásnak ad hangot Móra, amikor játékos bírálatot mond a történetírásról, és szembeállítja Szegedet a környező „talpas” (gyalogos) falvakkal?

c) Keressetek ironikus – a köznapi jelentésétől eltérő értelemben használt – szavakat, mondatokat a szövegben! Fogalmazzátok meg többletjelentésüket!

Keressetek népmesékből ismert fordulatokat a szövegben!

Milyen hatást váltanak ki az ironikus és mesei fordulatok?

d) A novella nyelve bővelkedik nyelvhasználati változatokban. Töltsétek ki a táblázatot!

PÉLDA	HANGVÉTEL, REGISZTER, NYELVVÁLTOZAT	TOVÁBBI PÉLDÁK A SZÖVEGBŐL
termött, kögyelmes; tisztösségöt	DIALEKTUS	
Aki nem hiszi, próbálja magára!		
– Visszafelé jobban kinyisd a szömödet, hogy mögláthasd a nagy sarat.	PARASZTI	
őgyelgett		
...Jussom van néha históriát csinálni.	TUDÓS VÁROSI	

Hogyan született a basa neve? Alkossatok idegen nevekből hasonló eljárással „magyar” neveket!

.....

.....

Hasonlítsátok össze a novella első négy bekezdését a zárlattal (*Az öt követ pedig vitte ki...*) nyelvhasználat szempontjából! Milyen kommunikációs helyzetben tudnátok elképzelni az egyik, illetve a másik szöveget?

.....

.....

.....

.....

12. A szemponttáblázat segítségével hasonlítsátok össze a két olvasott novellát! Újabb szempontokat is kereshettek!

MIKSZÁTH	SZEMPONT	MÓRA
	nyelvi regiszterek sokfélesége	
	előbeszédszerűség	
	személyes kapcsolat megteremtése az olvasóval	

	anekdotikusság	
	szereplők jellemzése, lélekáb- rázolás	
	társadalombírálat	
	műfaji rájátszások	

13. Olvasd el otthon az alábbi novellát!

MÓRA FERENC: A GYEVI TÖRVÉNY

Gyevit ne tessék keresni a térképen, mert a térképen csak Algyő található, egy macskaugrásnyira Szegedhez. De hát a *makfa* mondhat, amit akar, a gyevi magyar mégiscsak jobban tudja a faluja nevét, mint a mappa. A gyevi magyar itt árulja a sülttököt a kultúrpalota tövében, a két *kűszent* lábánál, akiknek nagy örömük telhet ebben a déligyümölcsben, lévén az egyik Homérosz, a másik Arisztotelész. Kérdezem tőle, hova való, ezt feleli rá:

– Leginkább csak Gyevibe.

A régi világban szokásban volt a nagyeszű magyaroknál a Márton gyereket Mártának kereszteltetni, hogy a császár lánynak gondolja, és ne öltöztesse angyalbőrbe. Valami ilyen huncutság lehetett abban is, hogy Algyő Gyevinek nevezte el magát. Gondolta, hogy így majd nem találják meg a mindenféle dézsmaszedők.

No, de ez a tudósok dolga, én csak annyit mondhatok, hogy Gyevi már akkor is Gyevi volt, mikor utoljára járt benne király. Az pedig igen régen volt, mert az utolsó király, aki benne járt, Mátyás király volt. („Az pedig még Kossuth atyánknál is régebben volt, hallja” – így mondja az én gyevi emberem, akinek valahogy olyan, mintha a negyvennyolctól ezer esztendő választana már el bennünket. Különben vagyunk ezzel így többen is.)

Elég az hozzá, hogy Mátyásra egyszer ráestellett a szegedi határban, ahol nyulászni járt, amihez akkor még nem kellett az Eselovics-Palacsivinyi őrgróf engedélye. (Mert így könnyebb kimondani a Pallavicini nevét, mint ahogy az urak mondják.) Valahogy eltévelyedett a kíséretétől, nem volt vele senki az ispánján kívül, aki alatt a nádor értendő, azt ijesztgette tréfás szóval:

– Na, cselédem, hová bújjunk éjszakára, hogy el ne kapjon a réztollú bagó?

– Itt van Gyevi egy miatyánknyira – emelte meg a süvegét az ispán –, ott meghálhatunk, reggel aztán majd megkereshetjük a többieket.

– Okos embernek adsz kenyeret, ispán – biccentett rá Mátyás a tanácsra.

– Csak adnék, királyom, ha volna – mutatta mosolyogva az ispán az üres tarisznyát.

– No, annál szaporábban mehetünk, legalább nem viszünk terhet – nevetett a király.

Mentek is szaporán, gyertyagyújtáskor be is értek Gyevibe. Tücsökmuzsikás nyári este volt, bujkáló holdvilág úszkált az égen, ráérő emberek beszélgettek a leveles kapukban. A fejedelem délceg alakján mindjárt megakadt az asszonyok szeme, mondták is főnhangon:

– Ott is nagy eső járt, ahol ez termett. Hét határban nincs ilyen szép szál legény.

– Hallod-e, ispán? – húzta ki magát büszkén a király.

Az ispán még meg se kukkanhatott, mikor valaki nagy alázatosan megszólalt:

– Kivéve a gyevi bírót.

Szép fehérhajú öregember volt, aki mondta, még a sapkáját is megemelte hozzá.

Összenézett a király meg az ispán, de csak elnevelték magukat. Ballagtak tovább, be a falu közepére, ahol nyitott ajtóju ház ajtófélfáján forgáscsécéért lobogtatott a szél. Ott is ácsingózott egy-két ember, odafordult hozzájuk a király:

– Csárda-e ez, atyafiak?

– Az ez.

– Van-e benne fehér cipó?

– A váci püspök se eszik olyant.

– Kivéve a gyevi bírót – mondták ketten is egyszerre.

– Hát piros bor?

– A török császár se iszik olyant.

– Kivéve a gyevi bírót – kapkodták le a népek a fejrevalójukat.

Az ispán meg akarta kérdezni, miért kell mindenből kivenni a gyevi bírót, de Mátyás húzta befelé:

– Gyere, gyere, mert éhes vagyok, mint a farkas.

Hát elverték az éhüket hamar, rántottát ettek kakastejes kenyérral, ittak rá piros bort is, meg is köszönték a vacsorát a csárdásnak illendően.

– Ilyen jóízűt se ettek ma Budavárában – ütött a vállára a király barátságosan.

– Váljék egészségére, vitéz uram – dörzsölgette össze a kezét a gazda, de neki is mindjárt eszébe jutott hozzátenni, hogy „kivéve a gyevi bírót”.

– Én bizony nem veszem ki a gyevi bírót se – nevette el magát a király.

– Hej, dehogynem, vitéz uram, dehogynem! – kiáltotta ijedten a csárdás, s kézzel-lábbal, szemmel-orrall egyre integetett a sarok felé. A király azonban most már bosszúsan vont vállat:

– Ejnye, de fura falu ez a Gyevi, vigye el a markoláb!

– Kivéve a gyevi bírót – kottyant bele a gazda, de olyan sebesen ám, hogy a királynak megint csak nevetésre szaladt a szája.

– De bizony azt vigye el legelőbb!

– Márpedig azt nem viszi! – csikorgott ki valaki a sarokból, mint a kenetlen kerék. S nyomban ki is gurult a szoba közepére egy kis dudaformájú ember, akinek szép nagy szélfogó füle volt, mint a szentesi korsónak, s azt annál sebesebben mozgatta, minél jobban elfutotta a méreg.

– Gyeviben az a törvény, hogy a bírót mindenből ki kell venni.

– Ejnye, kutya meg a mája! – csodálkozott el a király.

– Hát aztán ki hozta ezt a gyevi törvényt?

– A gyevi bíró! – lengette a füleit a dudaember.

- No, szeretném azt a jeles bírót látni – kacagott a király.
- Hát csak nézzen meg kend – szuszogott a dudaember –, én vagyok a gyevi bíró.
- Hát akkor kendet vigye el a markoláb – mutatott rá a király –, ezt meg Mátyás deák mondja kendnek.

Az lett ebből, hogy a gyevi bíró mindjárt előrikkantotta a kisbírót, és hűvösre tetette a két diákot.

- Ki nem ereszted őket addig, míg meg nem tanulják a gyevi törvényt!

Ment is a két deák engedelmesen, de kíváratva lelkendezve futott vissza a kisbíró, fúvogatva az összeszorított markát, mint az égett sebet.

- Hát te tán parazsat szorongatsz a markodban, hé? – meresztett nagy szemet a bíró.

– Jobban süt ez még annál is – nyitotta ki a markát a kisbíró. – Ezt küldik a csárdásgazdának a garabonciások.

Vadonatúj aranyforint volt, Szent László képe az egyik felén, gyűrűs holló a másikon, addig csak hallomásból tudtak ilyenről Gyeviben.

Meg is szeppent a bíró egy kicsit, hogy mégse lehetnek ezek a deákok valami csiribiri emberek. Hazamenet a faluháza felé került, bekukucskált a kulcslyukon a két deákra, de nem csináltak azok semmi különöset. Papirost szedtek elő a tarisznyából, arra irkáltak-firkáltak; a nagyobb mondta, a kisebb írta.

– Mégiscsak deákfélék lesznek – nyugodott meg a bíró. – Majd számon veszem reggel, mire pazarolták a mécseset.

Kürriadásra, lódobogásra ébredt reggel. Cifraruhás urak sűrögtek-forogtak a háza előtt, középen a két deák. Fogja az ákom-bákomos papírt a kisebb, adja neki a parancsot a nagyobb.

- Olvasd, ispán, olvasd!
- Gyevi derék népét szívébe fogadja a király őfelsége! – olvassa a kisebb deák.
- Kivéve a gyevi bírót! – mondja a nagyobb.
- Nincs köztük tökkel ütött fejű ember.
- Kivéve a gyevi bírót!
- Azért elrendeli a király, hogy Gyeviben többet senki porciót ne fizessen!
- Kivéve a gyevi bírót!
- Minden gyevi ember pünkösdi napján az ő vendége legyen!
- Kivéve a gyevi bírót!
- Ezüsttálból aranykanállal egyen!
- Kivéve a gyevi bírót!
- Tíz arany útravalót kapjon! – hajtogatta össze az ispán az írást.
- Kivéve a gyevi bírót! – mondta rá a király, s odafordult nevetve a dudaemberhez. – No, gyevi bíró, ugye, hogy jól megtanultam a gyevi törvényt?

Azzal megsarkantyúzta a lovát, s egyszerre porba vezett a kíséretével. (A por nem is változott azóta se.) A gyevi bíró pedig nyekkent egyet, mint a megszórt duda, betakarta magát a fülével, s világlátásban ki nem bújt többet alóla.

Ezt pedig annak a bizonyosságára írtam meg, hogy a tekintélytiszteletet nem most találták ám ki Magyarországon.

14. A novella alapján válaszolj a kérdésekre!

- a) A gyevi törvény melyik ismert Mátyás-anekdota(k)ra (népmesékre) emlékeztet?

b) Móra mit ad hozzá az anekdotatípushoz?

c) Mi nem szerepelne egy klasszikus anekdotában vagy népmesében?

d) A hagyományos anekdotáktól eltérő szövegrészek milyen, a mai életünkben fontos szerepet játszó szövegfajtákra emlékeztetnek?

15. A novella aktualizáló (jelenbeli érvényességet hangsúlyozó) záró kommentárja melyik novella befejezésére emlékeztet?

16. Emelj ki a novellából 2-3 ironikus részletet! Magyarázd meg jelentésüket!

17. Írj tudósítást mai nyelvhasználattal, mai élethelyzetre átültetve a sztorit egy magazin számára!

A page containing 25 horizontal dashed lines, intended for handwritten text.

3. A MŰFAJ ÁTVÁLTOZÁSA KRÚDYNÁL ÉS KOSZTOLÁNYINÁL, ÖRKÉNYNÉL ÉS ESTERHÁZYNÁL

Ebben a modulban az anekdotikus elbeszélés további, az eddig olvasottaktól eltérő változataival ismerkedünk meg. Krúdy Gyula novelláiban nagy szerepet kap a költőiség, a kedélyes, lekerekített elbeszélés helyett nyitott, talányos történetet olvashatunk. Krúdynál így válik a műfaj egy jellegzetes életforma kifejezőjévé.

Kosztolányi Dezső a lelki jelenségek elemző ábrázolásával párosítja ezt a műfaji hagyományt. Örkény István sűrítéssel, jelzésértékű előadásmóddal módosítja, Esterházy játékos nyelvhasználattal, iróniával írja át az anekdotikus hagyományt, s teszi kedélyes, elnéző, a jelenségeket felvillantó elbeszélésmód helyett a problémák végiggondolására készítő, a társadalmi hazugságokat leleplező kifejezési formává.

1. Krúdy Gyula következő novellájának főhőse Löki, a cím szerint „Jellegzetes úriember a keresztanyám falujából”. Kapcsold össze a nevet a címmel, készíts pókhálóábrát!

2. A novellát szakaszos olvasással dolgozzuk fel. Hallgasd meg az első szakaszt, és válaszolj a kérdésekre!

KRÚDY GYULA: JELLEGZETES ÚRIEMBER A KERESZTANYÁM FALUJÁBÓL

Abban a nyírségi faluban – keresztanyám falujában –, ahol a régi kalandos nyarakat töltöttem: lakott egy bizonyos Löki nevű falusi úriember, aki arról volt nevezetes, hogy nem akart kijönni a szobájából...

Ez időben még sokkal könnyebb volt nevezetességre szert tenni, mint manapság, amikor annyi a nevezetes ember. Néha elegendő volt egy gondosan kiszívott tajtékpipa ahhoz, hogy a pipatulajdonost bizonyos hírnév övezze. Máskor egy jó vadászkutya, egy jó paripa, egy jól főző feleség elég volt a nevezetességhez. Volt a vármegyében egy úriember, aki egy nagy fát őrzött az udvarán, amely fa alatt állítólag Rákóczi Ferenc üldögélt valaha... Löki azzal léptette elő magát a híres emberek sorába, hogy nem jött ki a szobájából.

Nem jött ki tíz esztendeig, nem jött ki húsz esztendeig, amíg a legenda pókhálóként belepte a nevét, mint valami fejfát a falusi temetőben. Le kell szedni a pókhálót, hogy az ember elolvashassa a fejfára írt nevet – senkinek sem kellő öregeket kellett meghallgatni abból a célból, hogy Löki miért is nem jött ki húsz esztendeig a szobájából. Az öregek azt mondták, hogy Löki egyszer olyasmit látott a falusi utcán, amitől örök időkre elment a kedve attól, hogy valaha is átlépje szobája küszöbét...

Mit látott Löki a keresztanyám falujában, ahol voltaképpen nem volt semmi látnivaló?

a) Mivel, hogyan kelti fel Löki iránt az érdeklődést az elbeszélő?

b) Hol vált témát az elbeszélő? Jelöld meg azt a részt, amely nem tartozik szorosan Löki történetéhez! Mi lehet a célja az elbeszélőnek a késleltetéssel?

c) Mit láthatott Löki? Miből gondolod?

3. Hallgasd tovább a történetet!

Löki tudósemlernek készült fiatal korában, mint a legtöbb ember Magyarországon, aki az életben csalódott. Ezeket az embereket arról lehetett megismerni, hogy hosszabb bajuszt viseltek a mindennapi embereknél. Lecsüngő, oroszos, elhanyagolt bajuszt, mint Madách Imrét ábrázolták a *Vasárnapi Újság*ban. Bús bajuszt: amelyet legfeljebb asztalkendővel volt szokás megfésülni a leves után, vagy pipázás közben a pipaszár csutorájával félrehárítani. Vad bajuszt: amelynek hiába kínálgatta Roykó gyógyszerész úr tiszaujlaki bajuszpedrőjét; a bajusz a magános életet választotta, lefelé nyuladozott, mint Paskievics muszka tábornoké, mintha ezzel is jelezni akarná a bajusz, hogy azzal sem törődik, ha hazaárulónak mondják. Voltak ilyen különc bajuszok Magyarországon.

Természetesen többnyire nőies okok miatt jöttek létre az ilyen keserves bajuszok. Aminthogy nők szoktak előidézöi lenni azoknak a szépen göndörített pofaszakállaknak, amelyek szinte leheletszerűen vannak elhelyezve a rózsaszínű férfiarcon. (Az ilyen pofaszakáll, amikor fehéredni kezd: olyan lesz, mint valami napló, amelybe göndör, pöndörödő betűkkel vannak beleírva régmúlt hölgyek emlékei. Az ilyen fodorintott szakállt simogatni szokta tulajdonosa, nem azért, mintha attól félne, hogy hajával együtt valahol elveszítené, hanem azért, mert a szakáll jól viselte magát az élet különböző körülményei közepette.)

Ámde ez a bajusz még mindig nem adott kielégítő feleletet arra nézve, hogy miért nem hagyja el Löki hús esztendeje szobáját.

a) Milyen új információt tudtál meg Lökiről? Mennyiben módosítja elképzelésedet a történetekről?

b) Mi lehet a bajuszviseletek hosszas ismertetésének szerepe a történetben?

4. Folytasd néma olvasással!

Közelebbről kellett megnézni Lökit a keresztanyám falujában – abban a faluvégi házban, amely a nemesi közbirtokosság korcsmája volt valamikor, és Löki atyja választotta magának részesedésül, amikor a közbirtokosság likvidált¹. Egy falusi komposzesszor² darab földet kapott, a másik udvarfelket. Löki atyja a faluvégi korcsmaépületet választotta, mert már az öregnek nem volt rendben minden kereke. (Reggelenként az udvarba vitték ki az ágycát, hogy ne jusson eszébe egész nap az ágyban feküdni.)

Persze a korcsma mint ilyen, megszűnt Löki idejében, de még nagyon sokan idejártak a lengyelek a sörszagra, a muslincák a borosedényeket keresték, és a régi fuvaroslovak maguktól megállottak a ház előtt, amikor kocsisuk elszundikált a bakon. Éjszakának idején Löki néha arra ébredt, hogy türelmetlen utasemberek rugdalják a kaput, hangos tanakodás folyik arról, hogy talán rablók verték agyon a csárdást, megpróbálgattak bekopogtatni a kert felé nyíló ablakon, ahol valamikor a cselédlány lakott, télidőben leverték a pince lakatját, mert bort sejtettek odabent. Löki házána sokáig megmaradt a korcsmai híre, bár a tudósnak készülő férfiú nem eresztett be vendéget magához, bezárkózott a szobájába nem jött elő semmi hívásra, hogy az árverési hirdetményeket az ajtajára kellett kiszögezni. Remete volt: éppen abban az épületben, ahol sohasem volt divat a remetéskedés.

Húzd alá a szövegben azt az információt, amely a Lökivel történeteket illetően módosíthatja eddigi elképzelésedet!

b) Hogyan fog folytatódni a történet? Miből gondolod?

5. Hallgasd meg a folytatást!

Persze Lökinék az udvara is olyan volt, mint az olyan emberé szokott lenni, akitől nem kell tartani, hogy majd görbe kis bottal alkonyattal sétát tesz a ház környékén, és megpiszkálja a kerítés bokrait – a garádot, mint errefelé nevezték, amely bokrok között cinegehangon füttyörészett a fűzfa, bolondos, ákombákomos gallyakat eregetett a bodzafa, sűrűsödött az ecetfa, mintha azt jelképezné, hogy a régi, telhetetlen szomjúságok helyett csak fanyar ízek maradtak meg a ház lakójában. Amolyan borús, őszi estéket váró fák voltak ezek a Löki udvarában, amelyekről nyilvánvaló volt, hogy voltaképpen akkor érzik jól magukat, amikor az őszi köd láthatatlanná teszi őket. A ködben talán megkeresik egymás gallyait, kezet fognak, barátkoznak, régi dolgokról beszélgetnek, régi korcsmavendégekről emlékeznek, akik elgondolkozva, elmerülve álldogáltak valamely fa alatt, és azon gondolkoztak: nem volna jobb kötőféket vetni a legerősebb ágra... Löki még embergyűlölő fáira sem volt kíváncsi – nem vághatott olyan fanyar képet az ecetfa, amelynél keservesebbet ő nem tudott volna vágni a tükörben.

1 LIKVIDÁL: felszámol, kiárusít

2 KOMPOSSZESSZOR: közbirtokos, valamely ingatlant másokkal közösen birtokló személy

a) Bevált-e a jóslatod? Miben igen, miben nem?

b) Milyen a fenti rész hangulata?

Milyen nyelvi eszközökkel teremti meg az elbeszélő ezt a hangulatot?

c) A hangulat milyen várható eseményt készíthet elő?

6. Folytasd néma olvasással!

Mit csinált a szobában Löki, aki húsz esztendeig nem jött ki onnan, mintha valami fogadalmat tett volna?

Kevesen tudják, de én a mindentudó keresztanyám révén még ezt is megtudhattam: Löki fel és alá sétált a szobájában.

Ez a szoba volt valamikor az úgynevezett extra szoba, ahol a közbirtokosság tagjai találkozni szoktak, söröshordókat puffantottak el egy-egy fogadás emlékezetére, megbeszélték a távollévők dolgait, mintha ez volna a legfontosabb dolog a világon, az ajtóra kiírták, hogy Nemesi Kaszinó, és sokat búsultak itt a haza sorsán. A Nemesi Kaszinó tagjai régen elszéledtek erről a helyről, miután már nem volt célja, sem magja az itteni összejöveteleknek, a korcsma magánház lett – a borozó urak messzi környékről nem keltek útra éjszakának idején, hogy az alvó mezőkön, éjszakára szökésben lévő gyalogutakon és elbújt árkokon át meglátogassák a kaszinót, hogy ott esetleges társaságot találjanak. De az asztalok és egyéb felszerelések ott maradtak az extra szobában, amelyet Löki húsz esztendőre lakóhelyéül választott.

Löki reggelenként megnézte a naptárt, amely a falra volt szegezve, mint valamely hivatalban. Sárga volt a falinaptár papirosa, a piros szín eloldalgott azokból a betűkből, amely betűk valamikor az emlékezetes napokat jelentették, a vasárnap éppen olyan fakó lett, mint a szerda, és odakünn a világban bizonyosan más napokról tudnak az emberek a boltban, a jegyzői irodában vagy a csendőrlaktanyában, mint amilyen napot ez a húsz esztendő előtti kalendárium mutatott. Volt ezen a falinaptáron egy nap, bizonyos október 21-e, amely elhalványodott ceruzavonással volt megjelölve, nem jelentősebben, mint ahogyan azokat a napokat szokták megjelölni, amikor vásár van valahol a környéken, vagy pedig megellett egy tehén. Löki mégis ettől a halovány ceruzajegyzéstől számított a araszokkal az esztendőket a falinaptáron.

– Még négyarasznyira vagyunk október 21-étől – mondogatta annak a piszkafa alakú öregasszonynak, aki reggelenként takarítás ürügye alatt megnézte, hogy vajon életben van-e még Löki.

– Hál' istennek, már két arasszal elhagytuk október 21-ét – derengett máskor, pedig egyébként mindig félt attól az időponttól, amikor tüzelőfából boglyát kellett rakatni az udvarába, amely boglya néha éjszakánként nagy ropogással összedőlt a fatolvajok miatt.

A piszkafa fél szemmel figyelte Lokit, mert magában bolond embernek tartotta, akiről nem lehet tudni, hogy mikor kezd majd a lábán lévő bütyökhöz beszélgetni, miután felébredt álmából.

7. Folytasd néma olvasással!

Hát mit csinált Löki egész nap, amely a keresztanyám falujában sokkal több órából volt összeállítva, mint más helyen? Különösen estefelé nyújtózkodott hosszan a nap, amikor már azt lehetett volna hinni, hogy vége szakad minden bajnak, fáradtságnak, tennivalónak, legfeljebb mindenféle mesemondáson török a fejüket az arra való emberek, amely mesék éppen úgy elmulattatják a mesemondókat is, mint a hallgatókat. A keresztanyám szerette az esti mesemondást, és e regélgetéseibe őszi alkonyatokon gyakran belekeverte Löki fantasztikus alakját:

– Sajnos Lökinék főműve, az örökmozdony feltalálása éppúgy nem sikerült, mint a házassága... Bécsben is járt fiatal korában az ügyben, hogy találmányát értékesítse, mint mondják, megvert néhány németet a Piros almához címzett bécsi korcsmában, amiért egy darabig a rendőrség foglya volt. A vörös Burger zsidó szabadította ki a börtönből, miután gyapjúeladás végett Burgernek éppen dolga volt Bécsben. A bécsi börtön azonban kissé hosszadalmas volt, a megrakott németek nem engedtek a maguk igazából. Löki vasrácsos ablakon nézte az eget, és a négy falat úgy megszokta, hogy itthon is börtönt rendezett be magának. Bebörtönzése idejében a felesége is elhagyta, valamely bűvésszel vagy színésszel megszökött a háztól. Nem lehet egy fiatalasszonyt egészen magára hagyni.

Keresztanyám persze nem ilyen röviden mesélte el Löki ügyes-bajos dolgát – többször megemlítette azt is, hogy Löki, bár csak a korcsmaépület esett rá a közbirtokosság vagyonából, nem volt utolsó embernek mondható, sőt bizonyára akadt volna asszony, aki talán boldoggá is tehetné volna. A férfi sorsát a nő intézi, a nőtől függ, hogy kiből legyen szép életű, hosszú életű, nyugodalmas öregember, aki minden tiszteletre érdemes.

– Egy kóklerrel ment világra Anna, aki leány korában barátném volt, de ilyesmit sohasem tételeztem volna fel róla. Igaz, mindig fantasztikus volt kissé, a hölgyválasznál olyan fiatalembereket tüntetett ki a bálokon, akikkel egyébként nem volt szokás szóba állani.

De még mindig nem tudtam, hogy mit csinál a szobájában Löki húsz esztendő óta... Keresztanyám legyintett:

– Hát az olyan nagy dolog? Megmaradt neki a régi biliárdasztal, amelyen a nemes urak valamikor mindenféle játékot űztek, amelyek mellett, dákójukra támaszkodva olyan merengve álltak, mintha a legszebb dolgokon gondolkoznának. Mi, hölgyek, legalábbis ezt hittük, és szentül megvoltunk győződve arról, hogy a férfiak biliárdozás közben is reánk gondolnak. Még akkor is, mikor nézeteltérés esetén a lökőbotot néha egymás fejének fordítják. Löki délutánonként biliárdozik a régi barátaival, jegyez a táblán, játszik helyettük, gurít, mesterlökéseket tesz helyettük, különösen egy Ring nevű mérnök helyett, aki nagy huncut volt ezen a környéken. Úgy van ez a dolog, mint mikor mi, asszonyok, a cirmos kandúrunkkal beszélgetünk el régi férfiismerőseinkről.

– Hát még mit csinál a biliárdozáson kívül Löki? – kérdeztem keresztanyámat.

– Kártyázik – egymagában. Mert a kártyaasztalok is megmaradtak. Csupán a régi partnerek szökdöstek el az asztalok mellől. Löki játszik most mindegyik helyett, és pontosan feljegyezi azt is, hogy Keresztesi úr mennyit nyert volna ebben vagy amabban a játszmában, mert Keresztesi úr nagy kártyakozák volt ezen a vidéken, az urak pénze többnyire hozzá vándorolt. Löki mindenki helyett kártyázik, egyetlen régi kaszinótag sem tehet szemrehányást neki a másvilágról.

a) Miben különbözik a Te folytatásod az olvasottaktól? Mi az, amit hasonlóan oldottál meg?

b) Készíts összegzést az eddig olvasott részekről az alábbi két szempont szerint!

RÉSZEK	MIT TUDUNK LÖKIRŐL? (ÚJ INFORMÁCIÓK)	EGYÉB ANEKDOTIKUS TÉMA
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		

c) Szerinted mi lesz a megoldás? Miből gondolod?

.....

.....

.....

8. Hallgasd meg a befejezést!

Megvallom, hogy keresztanyám magyarázatai nem mindenben elégítették ki a fantáziámat, több titkot gondoltam Löki mögött, aki húsz esztendeje nem hagyta el a szobáját. A titok megoldása egy őszkor, késő októberben valóban elérkezett – az ökörnnyál hozta magával a vészkomoly levegővel.

Löki októberben eltűnt házából, amelyre külön árverés is volt kitűzve, amelyet többé elhalasztani nem lehetett. Eltűnése után levelet találtak, amelyet valamely okból keresztanyámhoz intézett. A levélben körülbelül ezt írta:

– A bűvészt, aki feleségemet elszöktette: meggyilkoltam, és a kút mellett, az öreg fűzfa tövében ástam el. Ha a csendőrök kutatnak utána: csontjait a fagyókerek között megtalálhatják. A gyilkosságért leültem a magam húszesztendőös börtönét, mert tudtommal körülbelül húsz évet szoktak ülni a magamfajta emberölők. Húsz évet töltöttem börtönben, a magam szobájában. Most elérkezett a szabadulás ideje, rendes rabhoz méltóan örökre eltávozom börtönömből, és igyekszem új életet kezdeni. Isten vele, Klári.

Keresztanyám megmutatta a levelet a csendőröknek, akik valóban ástak is a kút mellett, az öreg fűzfa körül, de a bűvész földi maradványait nem találták meg. Ilyenformán továbbra is rejtély marad Löki a keresztanyám falujában.

a) Miben tér el a befejezés jóslatodtól?

.....

.....

b) Hányszor, hogyan fejeződik be a történet?

c) Hogyan semlegesíti egymást a két csattanó?

d) Magyarázd meg, hogyan teszi nyitottá az elbeszélést a második csattanó!

9. A novella elbeszélismódja

a) Foglaltok össze, mely vonásaiban hasonlít az anekdotára a novella, mely vonásaiban mond ellent a konvenciónak!

EGYEZÉS	ELTÉRÉS

b) Miért válik különösen hatásossá ez a narráció?

- c) Milyen századvégi, század eleji életérzés kifejezőjévé, emblémájává, szimbólumává válik Löki a megjelenítés (cselekedetei, a késleltető, lirizált elbeszélés mód) által?

10. A főhős életmódja

- a) Soroljátok fel Löki életmódjának a novellában található magyarázatait!

- b) Összegezzétek, milyen képet fest az elbeszélő a Löki által megtestesített társadalmi réteg életmódjáról!

11. Olvassátok el figyelmesen az alábbi meghatározást!

DZSENTRInek Magyarországon – főképp 1867 után – általában azokat a földbirtokosi mentalitású (észjárású), de jelentős földbirtokkal gyakran (már) nem rendelkező nemesembereket nevezték, akik elsősorban származásukból, nevükből, modorukból s az előbbiekből fakadó társadalmi összeköttetésekéből, ezek révén szerzett hivatalaikból igyekeztek megélni, illetve meggazdagodni. A dzsentri gazdasági jelentőségével nem volt arányos a politikai-hatalmi és kulturális befolyása. Ebben is tetten érhető a magyar társadalomfejlődés egyik alapvető torzulása, a polgárosodás megkésettisége és részlegessége.

a) Mivel tölti Löki az idejét? Mi köze nevének időtöltéséhez?

b) Foglalatosságai hogyan kapcsolódnak a dzsentriőről kialakult képünkhöz?

12. Kreatív írás

a) Folytasd a második csattanó után a Krúdy-novellát (ha lehet, Krúdy modorában)! Tartsd szem előtt a következő szempontokat: Lezárnád vagy nyitva hagynád a történetet? Miért? Milyen magyarázatot adnál Löki cselekedeteire?

b) Írj további késleltető részeket a novellába (ha lehet, Krúdy modorában)!

13. Olvasd el otthon az alábbi novellát, majd válaszolj vázlatosan a novella után található kérdésekre!

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: ÁPRILIS BOLONDJA

1.

Holnap április elseje – mondotta Viktor.

– Te – szoltam –, most igazán valami újat kellene kieszelnünk.

Az Üllői úti diákszobában ketten tanácskoztunk. Bálintról volt szó, közös lakótársunkról, akit eddig sohase sikerült beugratnunk.

Járkáltunk a szobában. A tervek úgy röpködtek, mint a rakéták.

– Nem jó – torkoltuk le egymást. – Ez se jó. Új kell. Egészen új és meglepő.

Viktor rágyújtott kis angol pipájára.

– Megvan! – kiáltott. – Belebújsz ebbe a szekrénybe.

– No és?

– Aztán itt maradsz.

– No és?

– Aztán vársz.

– No és?

– Aztán meglesed, hogy mit csinál, amikor egyedül van, amikor nem is sejti, hogy figyelik. Mit szólsz hozzá?

– Nem rossz.

– Később lassan, kísértetiesen elkezdesz mozgolódni. Óvatosan recsegteted a deszkákat. Hallkan köhögés is. A lámpát, mielőtt jön, eloltod. Én majd lesbe állok a folyosón, és jelt adok neked. Holnap szerda, vívóleckéje van, tíz felé jön haza.

Nyomban megtartottuk a főpróbát. Kinyitottuk, gondosan megvizsgáltuk a nagy diófa szekrényt. Magas és tágas volt, egy széket is be lehetett tenni, kényelmesen elfértem benne. Az ajtón levő facsomót kilöktük. Azon a kukucskálóllyukon keresztül mindent pontosan láthattam.

– Te – mondtam –, valami eszembe jutott. Ha nem lesz egyedül. És Jolánt is magával hozza?

– Annál jobb.

Úgy égték a szemeink, mint a vadmacskáknak.

– És ha mindjárt lefekszik?

– Annál érdekesebb.

– És ha elmegy?

Viktor tollat ragadott, s a névjegyére írni kezdett: *Kedves Bálint, várj bennünket, tizenegykor jövünk érted, csak leszaladtunk a kávéházba.*

– Ezt a névjegyet – susogta – holnap itthagyjuk az asztalon. Ha lámpát gyújt, okvetlenül meglátja.

2.

Másnap fehér, bolond reggelre virradtunk. Éles szelek zúgtak. Virágokat sodort a tavaszi vihar. Sütött a nap, esett az eső, az ég, mint egy hisztérika, kacagva hullatta eszelős könnyeit. Bizsergő viszketés bujkált a mellünkben, s mi is szerettünk volna sírni és nevetni.

A fejfájós, ideges délelőttöt végtelen délután követte. Szüntelenül csetlettem-botlottam, kezemből kiesett a toll, poharakat, tányérokat törtem, nagyon szerencsétlennek éreztem magamat. Végül váratlanul jött az este. Kiderült. A nedves háztetőkön végigfeküdt a holdfény, s a kémény mellett felbukkant egy cirmos kandúr.

A kaput bezárták, a diákkaszárnya elcsöndesedett. Lesbe álltunk.

– Sápadt vagy – mondotta Viktor. – Talán félsz?

– Dehogy! – hencegtem.

Az olajlámpa ott égett az asztal közepén. Minden neszre eloltottuk, nehogy észrevegye a kiszüremelő világosságot. Hol marad ily sokáig? Talán már nem is jön?

De berregett a csengő, élesen. Újra elfújtam a lámpát. Viktor kiszaladt a folyosóra, s egy pillanat múlva visszaosont.

– Itt van.

– Kicsoda? – kérdeztem az idegességtől bután.

– Bálint. No, menj már.

– Hová?

– Hát ide... a szekrénybe... De siess... Ne röhögj... Ha nevetni akarsz, harapj a zsebkendődbe...

– De...

– Siess, mert itt van...

Beültem a szekrénybe. Viktor pedig – nem tudtam, miért – rám zárta, aztán lábujjhegyen kishant. Ez nem így volt megbeszélve.

Egyedül maradtam. Hallottam a megereszkedő bútorok recsegését. Később csak a csönd reszketett.

Amint így vártam, valami nevetőinger fogott el, valami buta, erős és kegyetlen görcs, hogy nevessek, hahotázzak, ordítsak, mint ott künn az őrjöngő áprilisi szél. Hideg, izzadt kezemet szájamra tapasztottam.

De miért jött oly lassan? Talán félt? Szerettem volna már kijönni, de nem lehetett.

Megzörrent a kilincs.

Bálint meggyújtotta a lámpát, s közönyös arccal körültekintett. Észrevette a névjegyet. Elolvasta, leült.

„Milyen különös – gondoltam –, most azt hiszi, hogy egyedül van.”

Egy darabig élveztem a helyzetet. Tisztán láttam minden mozdulatát. Délcegen, hatalmasan meredt elém a széles vállú, egészséges bácskai fiú. A lámpafény rásütött cigányos, fekete hajára. Meredt szemmel bámultam.

Gyanútlanul mozgott. Megtörölte homlokát. Azután vizet ivott. Máskor nem így iszik. Akkor nem ily hanyag és formátlan. Most nem is sejti, hogy lesik. A tevése-vevése érdektelen és hitetlen. Az arca komoly, de olyan furcsa. Fáradt és nagyon petyhüdt. Majdnem csúnya. Szeme körül pizsokszínű, hamuszürke karikák. Mindnyájunk arca ilyen, amikor teljesen magunkra vagyunk. A szemek kissé beesnek, az orr megnyúlik, a lépések fáradtak és bizonytalanok, mert magunk előtt csak akkor pózolunk, ha a tükörbe nézünk. Ezért ijedünk meg, ha néha valaki halotti magányunkban váratlanul meglep. Szétszórt kincseinket össze akarjuk szedni: felrezenünk.

Már nem tudtam nevetni.

Egy embert láttam magam előtt, arcán a munka utálatos fáradságával, irtózatossággal. Olvasni kezdett, de hamar ráunt, megint vizet ivott, ásítózott.

Ő most vár bennünket szegény, és hisz nekünk. Mi lesz: mi lesz, boldog Isten? Az órára néztem. Tizenegy felé járt. A fél óra régen elmúlt. Most már mozognom, recsegnem kellene.

Itt nem bírom ki sokáig. Mert lassanként félni kezdtem tőle, és magamtól is. Vajon mit tesz? Hátha oly tekintet lövell szemembe – ide a kukucskálólýukra –, miben egy-egy egész emberélet titka van, és megőrülök tőle? Hátha elkiáltja magát, vagy beszélni kezd, lassan és vontatottan? Hátha grimaszt csinál az arcával, egy szokott csúf, hideg grimaszt, amit mindig csak akkor mer mutatni, mikor egyedül van, egy grimaszt, amibe ő már beletörődött, de az én hitemet megrendítené, és rögtön elfelejteném tőle az egész életemet? Hátha odamenne a pénzesfiókomhoz ez a tiszta, ez a becsületes, ez a jó fiú, és sunyi pofával, mint egy sötét rablólýilkos, feltörné, kivenné pénzemet, zsebre dugná, előttem, lopva? Mindezt pedig látnám, a tulajdon szememmel. Nem, ezt nem tudnám túlélni. És mégis itt kell maradnom. Ha most elárulnám magam, talán ő örülne meg, kettérepedne a szíve, megőszülne az ijedelemtől. Némán és hidegen vártam. Vállaim közé húztam a fejem, s irtóztató félelem ragadt torkon. Kezemben csöndesen ketyegett az óra. A félelem egyre dagadt, és éreztem, hogy az egész szobát betölti láthatatlan hullámaival, lassan összecsap a fejem fölött, és akkor többé nincs menekvés.

A falióra fél tizenkettőt üt. Segítségért akarnék kiáltani, hozzá, mentsen meg valahogy, de nem bírok, nem merek. Megjárnék, elájulnék a saját hangomtól.

Bálint készül hozzánk, a Pannóniába. Mosdik, öltözködik, fésűt, keféet vesz elő; a tükörbe pillant, és összecsücsöríti a száját. Pózol, mint egy leány. Aztán, mintha neszt hallana, gyertyát gyújt, keresgél, szaglász a szobában. Ő, a hős, a főugrató, a csibészvezér fél? Árva báránycám, de halvány vagy. Sejt talán valamit? Az ágy alá világít, megtapogatja a ruhafogast, aztán a szekrény elé jön, próbálja az ajtaját, de az ajtó be van zárva, a kulcsát Viktor már elvitte. Gyertyájának lángja bevilágít a kulcslyukon. A szekrényt vörös derengés önti el.

Várni, várni, várni kell.

De meddig?

Ez igazán a bolondok napja.

Csak az elbújtatott gyilkos érezhet ilyesmit, aki kezét a revolver ravaszán pihentetve, áldozatára vár.

Végre felöltözködött, vette felöltőjét, elfújta a lámpát. Már indul. Érzem, hogy most kell elkiáltanom magam. Viktor eltűnt, a szekrénybe zárt, engem is beugratott. Gégémből vékony, didergő, nem is emberi hang szaladt ki, amit meg se hall. Kinyitja az ajtót, az előszobában van, itthagya a szekrényben, a szekrény éjszakájában, reggelig. Ekkor torkomszakadtából ordítózni kezdtem:

– Bocsáss meg... itt vagyok a szekrényben... Nyisd ki... elbújtam... segítség...

Visszajön az előszobából. Gyertyát gyújt. Fölfeszíti a szekrényt. Az arca sápadt. Nyugodtan, halkan és csodálkozva mondja:

– Te vagy?

A mellére borultam, és sírva fakadtam:

– Rossz tréfa volt... Nem tudtam, hogy egyedül leszel... És úgy félttem... Én vagyok az április bolondja...

– Már nincs április elseje – szólt, és megnézte a zsebóráját.

– 12 óra 2 perc. Április másodika van.

Reszkettem, mint a nyárfalevél, és nem mertem a szeme közé nézni.

Bálint vizet öntött a pohárba.

– Igyál, olyan fehér vagy, mint a halott. Mi történt veled? Meggyújtotta a lámpát, levette a felöltőjét, a székre ült, megfogta a kezem, és nyugodt, okos, fekete szemével a szemembe nézett:

– Marha! – mondta szelíden, azzal az angyali gyöngédséggel, amilyennel csak a diákok tudják kimondani ezt a szót: marha.

1908

a) Mennyiben anekdotikus a novella szerkezete, és mennyiben a témája?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

b) Mennyiben tér el az elbeszélői nézőpont („ki lát, ki beszél?”) és a beszédhelyzet (itt az elbeszített eseményektől való fizikai és lelki távolság) az eddig megismert anekdotikus novellákban megszokottól?

.....

.....

.....

.....

.....

c) Írd meg a történetet hagyományos anekdotaként! (Gondold át, hogyan változtatnád meg az elbeszélői nézőpontot!)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

14. Mi történik a novella hőisével? Válaszolj a kérdésekre!

- a) Milyen lélekállapotokon megy keresztül a szekrényben az elbeszélő-főszereplő? Sorold fel a fázisokat!

.....

.....

.....

.....

.....

- b) Milyen meglepetésekben, felismerésekben van része: mit nem tudott Bálintról, önmagáról, illetve az emberről általában ez előtt a jó kis tréfa előtt?

.....

.....

.....

.....

- c) Mit nem gondolt korábban végig, amivel itt szembesülni kényszerül?

.....

.....

.....

.....

15. Olvassátok el közösen az Esterházy Péter-mű részleteit, és beszélgetsetek a szövegbe szúrt kérdések segítségével az olvasottakról!

ESTERHÁZY PÉTER: KIS MAGYAR PORNOGRÁFIA (RÉSZLETEK)

II. (anekdot)

(1) Mit jelenthet a rövidítés? Értékítélet? Irónia, játék?

Illúziódnak fátyolát ne lebbentsd
 Fel, maradj örökké boldog álmodó,
 Mert szebb egy megvalósulhatatlan
 Álom, mint egy át nem álmodható jövő.
 Nagy-nagy szeretettel ölel:

Édesanyád és Kuki

– haragosan olvasandó –

(2) Hol olvashatunk ilyen stílusú szöveget? Mire emlékeztet ez a versike? Mi a tanács valóságos tartalma? A versike alapján milyen társadalmat, élethelyzetet képzeltek el?

(3) Mit fogunk olvasni a szöveg stílusából kapott benyomás alapján?

(4) Vajon miért olvasandó „haragosan”? Hogyan tudjátok összeegyeztetni az anekdotáról eddig szerzett ismeretekkel ezt a szerzői utasítást? Mit vártok, miről fogtok olvasni-hallani?

Előszó

Hivatásunk komolysága mellett is tág terünk nyílik az önkéntelenül kínálkozó humoros fordulatok megfigyelésére. E történetkében szent valóság és színes költészet ölelkezik, így a bőséges lelki haszon, komoly tanulság és édes műélvezet eleve biztosítva van függetlenül a szerző korlátaitól.

Azt hiszem, elvettem a sulykot. A sulyk-ra azonban ez rá is fért. De hogy ezt a részt megírhassam, ahhoz nekem magamnak mélységes, mennyei vidámságra van szükségem: mert a legmagasabb rendű pátosz csak akkor sikerülhet nekem, ha *játék*. (A végén megint *minden felragyog*.)

Anekdota görög szó; azt jelenti: „kiadatlanok”. A kiadatlanok nem azt jelenti, hogy e történeteket soha nem adták ki vagy adják ki, hanem csupán azt, hogy *kihagyták* őket, feledés szitált reájuk, mert nem eléggé hivatalosak, nem ütik meg valamely szakállas komolyság mértékét.

Az anekdota tehát történelmi tréfa. Ezek itt konkrétan: magyar.

Mégis, akár végigolvassuk egy ültünkben, mint egy regényt, akár bele-beleböngészünk, kicsendül a történetekből néhány visszatérő – századokon visszatérő – dallam. A szabadságvágy és szabadságszeretet mindenekelőtt, az igazságtalanságnak nemcsak gyűlölete, de kifigurázása is, a bátorság tisztelete egy kis hetvenkedéssel tetézve, nyugalom a nagy bajban, fellobbanás a kicsiben, és mindeme dallamok közös hangnemeként a csaták és a politikai csetepaték dúrja mellett a humor mossa. Irónia. Irónia, Musillal¹ szólva: ha úgy ábrázolunk egy klerikális² személyt, hogy mellette a bolsevik is találva legyen. Ha egy ütődöttet, hogy a szerző hirtelen azt érezze: de hiszen ez részben én vagyok. Az iróniának ez a fajtája – a konstruktív³ irónia – a mai Magyarországon eléggé ismeretlen. A dolgok összefüggéséből emelkedik ki ez a mezítelen irónia. Az iróniát gúnynak, csúfondároságnak tartják. Legjobban szeretem azt a tréfát, amely egy nehéz, jelentékeny gondolat helyén áll, egyszerűre ujjmutatásul és szemhunyorításul. [...]

(5) Foglajátok össze az elbeszélő ars poeticáját! Milyen hagyományt folytat, milyen hangnemet választ, miért?

Könyvem előtt ülve nagy az én hálás örömem, mert most visszaadhatom egy csokorban a magyar társadalomnak azt, amit hosszú időn keresztül önmaga termelt. Kettőre azonban számot tartok. Barbocz Simon barátomtól hallottam, és magamra alkalmazom, hogy egy tanácstagjelölt programbeszéde alkalmából, miután már minden érdemlegeset elmondott, nagy emfázissal⁴, büszke érdemként így kiáltott fel: – Egyet nem lehet elvitatni, hogy én is kortárs voltam.

Ez az egyik.

A másik az, kedves olvasóim, hogy amikor ezt a szerencsétlen magyar nemzetet annyian szomorítják, nyamvasztják (az olajarak!), vagy épp mosolyt és jókedvet fakasztanak – nekem az a hálás szerep jut, nem tudom, sikerrel-e, hogy könnyet töröljek, sebbe ragadt gézt tépjek, és a napfénytől forró, gyilkos tarkókat simogassam. Ahogy Kassák mondja, minden jó műnek elégedetlenség az apja, szorgalom az anyja. S nem Goethe, de Hölderlin állítja: az én feladatom, hogy a hazáról beszéljek. Ezt senki se irigyelje tőlem.

Van közülünk, aki azt mondja, amiről anekdotát lehet mondani, arról már nem érdemes, illetve, hogy az anekdota a tárgyát mintegy, úgy és tulajdonképpen, rendben lévőnek találja. Jóllehet az, itt, a legkevésbé sincs rendben. Hogy nagyobb titok és szégyen az, hogy csak így fecsegni lehetne róla, és hát ha nem tudunk róla valóságosan beszélni, mert ilyenek vagyunk és itt vagyunk, akkor ne beszéljünk róla.

Sok igazság van ebben.

(6) Miért fontos, mit jelent itt az a megállapítása a szerzőnek: „én is kortárs voltam”? Cinkos? Szentanú? Nemcsak kívülről, hanem belülről tud láttatni? Nincs előtte titok? Felelősnek érzi önmagát is? stb.

1 ROBERT MUSIL: osztrák író (1880–1942)

2 KLERIKÁLIS: egyházi

3 KONSTRUKTÍV: építő, előrevivő

4 EMFÁZIS: érzelmi hangsúly, hév, lendület

(7) Mi az író feladata az elbeszélő szerint?

De talán, többek közt, érdemes ilyen módon is rámutatni arra a rossz megalégedettségre, mely az elszaporodó szembenézősdi láttán nő mostanság.

Van közülünk, aki erre azt mondja, hogy ez a gesztus is egy lesz ezek közt.

Ezt nem hiszem; bár kiszolgáltatottságát mint hibát: látom.

Ha végigfutunk elmúlt lehetőségeinken, az életünkön, bizonyos meghatódottság vesz erőt rajtunk... de egy perc, és... elmúlt, mert a magyar megbecsülhetetlen tulajdonsága, hogy a rosszat elfelejti, csak a jót, a kellemeset szereti megtartani az emlékezetében.

Elvégezni a tennivalókat, és emellett lehetőleg keveset gondolni magunkra – úgy hiszem, ez az, amire szükségünk van.

„E történetek egy jelentékeny történelem helyett állnak (ujjmutatásul és szemhunyorításul) ... Amit látunk, látványnak, fikciónak¹ gyönyörű – realitásnak kevés, történelemnek semmi.”

Kelt Budán, június 16^{dikán}

(8) A *Kis Magyar Pornográfia* 1984-ben íródott. Ahogy az Előszó írja, ekkor megszorodtak az ötvenes évekről szóló művek. Mi ezekről a szerző véleménye?

(9) Értelmezzétek a mű címét az Előszó részleteinek ismeretében! Mit jelent itt a „pornográfia”?

16. Az alábbiakban két anekdotát olvashattok, az elsőt Esterházytól, a másodikat Tóth Béla gyűjtéséből.

VALAMI NAGY-NAGY TÜZET KÉNE RAKNI I .

A koalíciós időkben², már a fultoni beszéd³ után, a hidegháború⁴ alatt Rákosi Mátyás⁵ a béketáborban járkalva lobogó tűznél melegedő funkcionáriusokra⁶ bukkant.

Tüzet kért tőlük.

Míg a szocdemek⁷ a csípővasért szaladtak, egy szervezett munkásfiatal, név szerint Medve Ist-

1 FIKCIÓ: kitalálás, elmeszülemény

2 KOALÍCIÓS IDŐK: 1945-től 1949-ig Magyarországon koalíciós, azaz többpárti kormányzás volt – igaz, a pártok közül a kommunista párt már ekkor is mind egyértelműbben törekedett a hatalom kisajátítására

3 FULTONI BESZÉD: W. Churchill, angol konzervatív politikus fultoni (USA) beszédében (1946. III. 15.) megfogalmazza, hogy a faszizmus elleni szövetséget a „kommunista birodalom” és a nyugati demokráciák közötti kérélyhetetlen küzdelem váltja föl

4 HIDEGHÁBORÚ: az előbbi lábjegyzetben említett küzdelem, melyet a hetvenes évek elején váltott föl az „enyhülés” korszaka

5 RÁKOSI MÁTYÁS (1892–1971): az ötvenes években törvénytelenések tömegét elkövető és elkövetető gyűlölt pártvezér – diktátor

6 FUNKCIONÁRIUS: állami és pártvezető

7 SZOCDEMEK: szociáldemokraták

ván, belemarkolt a zsarátnokba, és a hamuval együtt, hogy kezét meg ne égesse, olyan szép piros parazsat tartott a főtitkár elé, hogy csak úgy szikrázott, mint az ötágú csillag.

Ez aztán egy ördögös fickó – mondta az első ember, és rágyújtott a ritka tüzes serpenyőből.

HOGY ÁD TÜZET A MAGYAR HUSZÁR

(Tóth Béla anekdotáiból)

A török háború alatt II. József a táborban járkálva, lobogó tűznél melegedő katonákra bukkant.

A császár tüzet kért tőlük.

Míg a németek a csípővasért szaladtak, egy huszár belemarkolt a zsarátnokba, és a hamuval együtt, hogy kezét meg ne égesse, olyan szép piros parazsat tartott a császár elé, hogy csak szikrázott.

– Das ist ein Mordkerl!¹ – mondta a császár és rágyújtott a ritka tüzes serpenyőből.

a) Hasonlítsátok össze a két anekdotát!

Mi marad, mi változik Esterházynál?

MARAD	VÁLTOZIK

b) Fogalmazzatok meg következtetést az anekdota szerepének módosulásáról!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

c) Olvasatok további anekdotákat Esterházytól, beszéljétek meg a csoportban a kérdéseket!

- Az egyik csoporttag olvassa félhangosan a soron következő anekdotát, a többiek kövessék a szöveget!
- Olvasás után tegyetek fel egymásnak kérdéseket arra vonatkozóan, aminek a megértésében bizonytalanok vagytok! Tisztázzátok ezeket!
- A csoport minden tagja emeljen ki egy részletet, amire olvasás közben felfigyelt, valamilyen értelmezés megfogalmazódott benne a részlettel kapcsolatban!
- Ezek után válaszoljatok az anekdota után található kérdésekre!

1 MORDKERL: fenegyerek

ERKÖLCS

A vérbő ötvenes évek elején egyszer Mátyás¹ úgy leszidta az imperialistákat², hogy maga is megbánta. Bánatában aztán vadászatra rándult át Munkácsra, mindazonáltal telisde-teli volt életörömmel. (Itt jegyzem meg, hogy alkalomadtán rendkívül indulatos tudott lenni. Egyszer vadászat közben azért, mert egy fának az ága a szemét érintette, erdészére emelte a puskáját. Az erdész tapasztalt, talpig férfi volt, mást ne mondjak, ismerte Kun Bélát³ is, csak ennyit szólt: Legyen kegyes, drága elvtárs, édes Mátyás, özvegyemről és árváimról gondoskodni. Szerencséd, oktalan állat, hogy özvegyed és árváid vannak – jegyezte meg nagylelkűen a főtitkár, és ismét vállára vette a puskáját.) [...]

- (1) A Rákosiról szóló anekdoták milyen történelmi legendával, hagyománnyal állítják ironikus párhuzamba a pártvezér működését?
-
-

- (2) Hogyan jön létre az ironikusság?
-
-

VALAMI NAGY-NAGY TÜZET KÉNE RAKNI II .

Szörnyű hideg tél volt, tán 52-ben. Egy hideg, szeles, januáriusi napon két személyi kultuszos⁴ egyén kocsin igyekezett a városba. Útjuk a rómaifürdői cigánysátrak előtt vitt el. Az egyik sátor nyílásán, pipájából ugyancsak pöfékelve egy öreg cigány pislog ki az útra. Mutatni vezetők és vezetettek hasonszőrét, rákiált az egyik elvtárs a vén dádéra⁵:

- Nagy a hideg, ugye, cigány!
- Te tudod, te vagy kinn – feleli az egykedvűen.

NE HÚZD!

Szomorú magyar világ volt az ötvenes években, de az ifjúság azért, mert az ifjúság az ilyen: ilyen forró, ilyen édes, ilyen szilaj, csókos, ilyen törekeny?, azért hébe-hóba mégiscsak ráadta magát holmi apró sírva vigadásra. Így mulattak egyszer a csillaghegyi Kultúrházban például bál közben. A cigány valami külföldi, internacionalista⁶ darabot játszott, amire az egyik fiatal leintette:

Húzd a magyart!

Felugrott erre az öreg Korniss Pál elvtárs, aki szinte belesorvadt a törvénysértésekbe, a kultuszba, hogy mivé lett gyermekkori álma, hogy mivé lett húszéves kitarása, hűsége, fel az asztal tetejére, és mialatt könnyes lett a szeme, rákiáltott a primásra:

Ne húzd! Elegen húzzák!

1 MÁTYÁS: Rákosi Mátyás

2 IMPERIALISTA: más országok elnyomását, meghódítását szorgalmazó politika híve, támogatója

3 KUN BÉLA: kommunista politikus, az 1919-es Tanácsköztársaság vezetője

4 SZEMÉLYI KULTUSZ: vezető történelmi személyiségek mértéktelen dicsőítése, szerepük eltúlzása, kijelentéseik mindig és mindenre kötelező, „örök érvényű” dogmává merevítése a szocializmusban

5 DÁDÉ: cigány

6 INTERNACIONALISTA: nemzetközi

JÁRJUNK PÓRUL!

A parasztfurfang nem egy hájával volt Magyar Gedeon gazduram megkenve. Ugyanis a tavasz megérkeztével (nasztupilo őszeny¹) a tavalji kukorica is megforgatást igényelt volna. Egyet gondolt az ármányos ember, s majd látni fogjuk, kettő lett belőle, névtelen följelentést küldött be, mely szerint Magyar Gedeon magtárában a kukorica alatt temérdek * * van elrejtve.

A hivatalos emberek jöttek, köszöntek, átlapátolták a tengerit, és persze nem találtak semmit. Erre az egész műveletet nyugodtan végignéző gazda, a legjámborabb arccal köszönte meg „az urak szíves fáradozását”, s biztatta őket egy pohárka borra, hogy a torkukra szállt port egy kissé leöblögessék. A hivatalos emberek fanyar ábrázattal köszönték meg a meghívást, és sietve hagyták el kudarcuk színhelyét. — — —

Fehér ember nem felejt. S mikor egyszer, hónapok múltán a civilben lévő hivatalos ember találkozott egy * *-t áruló emberrel, pokoli ötlete támadt. Igen, hogy vigye oda, de ne mondaná meg, mért vagy hogy ki küldte.

Még aznap délután megjelentek. Az ismételt látogatás fölött megszeppent gazdának röviden tudtára adta a hivatalos ember:

Elvtárs. Hiba történt a múltkor. De most helyre lesz hozva.

No – mondta azután a mi túl ravasz emberünk a tarkóját vakargatva, hol már benőttek az ütött sebek, csupán a haj foltossága mutatta a szörnyűségesen múltó időt, mondta, miután salláriumát² lefizette, s börtöneit mind leülte, no, úgy látom, mégse jó dolog *kikezdeni*.

(3) Ez a történet milyen típusú anekdotákra játszik rá, milyen eszközökkel?

(4) Jelöljétek meg az utalásban szerepet játszó nyelvi fordulatókat!

(5) Mi történt Magyar Gedeonnal az utolsó bekezdés szerint?

(6) Milyen történelmi eseményeket idéz föl ez az anekdota?

KI A LEGÉNY A GÁTON?

Macskási Imre ávóosztiszt³ híres volt csudálatos nagy erejéről. Például egyszer őrt állott az andrási-

1 NASZTUPILO ÓSZENY: orosz „beköszöntött az ősz”, utalás a korban kötelező orosz nyelv tanulására, illetve a szovjethatalomtól való függésre

2 SALLÁRIUM: fizetés, bér

3 ÁVO: a Belügyminisztérium Államrendőrségének államvédelmi osztálya, 1946-tól (1948-tól ÁVH: Államvédelmi Hatóság; 1956-ban feloszlatták). Legendássá vált a fekete lefüggönyözött autó (orosz Csajka márkájú gépkocsi), mellyel bárkinél, bármikor megjelenhettek és elvihették

hatvan¹ előtt, s valami pajkosság jutván az eszébe, arra a gondolatra vetemedett, hogy megszöki egy-két órára. A kis fekete szerzemény sok finomsággal kecsegtette. De a kecsegtetés mellett biztosítani akarta a Ház kapuját is. Fogott hát egy ócska malomkövet a novhétteren², a karjába öltötte, és betámasztotta véle a kaput!

Hanem egyszer emberére akadt egy levitézlett gerófnak. Csináltatni vitte hozzá az autóját, egy acélszürke Csajkát³. Mikor kész lett, mondja Macskási:

Hadd lám azt a dűznit⁴!

Íme, uram! – válaszolt az ivadék kissé túl szelíden, nem állván a szája az elvtársra, és mivel már többet nem veszíthetett, mint amit, nem is igen törte meg magát: úgy élt, ahogy helyesnek vélte, és ahogy bírt.

Ez rossz! – zsörtölődik pszeudo⁵ módon Macskási, és kettétöri a dűznit, reccs, akárcsak vajás perec volna. A geróf ránéz, arca mozdulatlan, odaad még egy dűznit. Azt is kettétöri. Végre a harmadik jó, mi az ára?

Egy egység – felelé a gróf. Az elvtárs odaadja a kerek pénzt, ez nem jó, így amaz, és kettétöri. Ugyancsak eltöri a másodikat is. A harmadik végre jó.

No, e jó. Az álmélgató ávostiszt a sikerült tréfáért még egy plusz egységet is juttatott az erő ellenfélnek. (Hogy elosont a nagy acélszürke bárka, leült a gróf az ámbitra⁶, rákönyökölt a térdére, s hosszan maga elé nézett. Hűvös borzongás futott át rajta. Zsíros-olajos kezével a hajába markolt. Aztán ujjával fura ábrákat rajzolt a porba. Aznap már nem is dolgozott. Gazdasszonya hangtalanul, óvatosan kerülgette. Másnap hajnalban kelt, akárcsak Macskási.)

(7) Miért autót szerel a gróf?

(8) Mit jelent, hogy „gerófnak” nevezi az elbeszélő?

(9) Miért futott át „hűvös borzongás” a grófon?

17. Gyűjtsétek össze, kikből lesz anekdotahős Esterházy könyvében! Láttok-e ellentmondást a hagyományos hőstípusokkal összevetve?

1 ANDRÁSSY ÚT 60.: az ÁVH központja, ma a Terror Háza Múzeum található itt, mely a korszak kegyetlen kínzásainak, törvénytelenégeinek állít emléket

2 NOVHÉTTÉR: November 7. tér, azaz a mai budapesti Oktogon szocializmus kori nevének diákos rövidítése

3 CSAJKA: nagy szovjet luxusautó, a párt- és az állami vezetők elitjének hivatali gépkocsija

4 DŰZNI: fúvóka

5 PSZEUDO: szóösszetételek előtagjaként: látszólagos, képzelt, ál

6 ÁMBITUS: oszlopos, egyik oldalán nyitott tornác

18. Foglaljátok össze, hogyan változtatja meg, fordítja ki az anekdotikus hagyományt Esterházy! Mivel ért egyet, mit tagad a műfaji hagyományból?

**19. Alkossatok tanárotok útmutatása szerint csoportokat!
Egy novella mondatait kapjátok meg összekeverve. Állítsátok helyre a szöveget!
Fogalmazzátok meg, mi segített a szöveg összeállításában!**

ÖRKÉNY ISTVÁN: AZ ÖREGEMBER ÉS AZ AUTÓ

Ez a történet alkalmasint nem igaz.

De nemcsak az igaz történetekre érdemes figyelni; az is érdekes, hogyan mesélnek el egy nem igaz eseményt.

Aki elmesélte, öt évvel ezelőtt így mesélte volna el:

Megy a balatoni országúton egy mezítlábas, toprongyos öregember.

Egyszer csak elkezd integetni, mert arra jön egy nagy-nagy automobil.

Az autó megáll, a sofőr kinyitja az ajtót.

– Miért integet, elvtársam? – szól ki.

– Hová tetszenek menni?

– Budapestre, elvtársam.

– Nem tetszenének magukkal vinni? – érdeklődik az öregember.

– Nincs hely az autóban, elvtársam – válaszolja a sofőr.

Becsapja az ajtót és elrobog.

Most azonban másképpen mesélték el, miközben sütött a nap, kéken csillogott a tó, és már jobbnál jobb történeteket meséltünk egymásnak.

Megy a balatoni országúton egy mezítlábas, toprongyos öregember.

Egyszer csak arra jön egy nagy-nagy automobil.

Az autó megáll, a sofőr kinyitja az ajtót.

– Budapestre megy, öreg?

– Oda – mondja az öregember.

– Hát szálljon be, öreg, elvisszük – mondja a sofőr barátságosan.

Az öregember odalép, bedugja fejét a kocsiba, és megkérdezi:

– Rádió nincs?

Mind a két történet szép, de egyik sem igaz.

Az igazság az, hogy a mezítlábas, toprongyos öregember megy az országúton.

Jön a nagy-nagy automobil, de neki eszébe se jut, hogy integessen, és a sofőrnek sem, hogy megálljon.

Ez a történet viszont igaz, de nem szép.

20. Házi feladat

Lapozd át az első modultól munkatankönyvedet!

Készíts a magad számára összefoglaló jegyzetet irodalmunk anekdotikus epikai hagyományáról!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

21. Töltsd ki a kilépőkártyát!

A legérdekesebb, amit megtanultam az anekdotáról:
.....
.....
A legjobb olvasmány számomra a témából (indoklással):
.....
.....
.....
Problémáim:
.....
.....
.....
Megjegyzéseim:
.....
.....
.....

4. EGY XIX. SZÁZADI ANEKDOTIKUS REGÉNY MIKSZÁTH KÁLMÁN: *BESZTERCE OSTROMA*

Ebben a modulban választ keresünk arra, hogy mit jelent nagyobb szerkezetben az anekdotikusság. Megvizsgáljuk a kérdést a szerkezet, a jellemzés és az előadásmód tekintetében.

Választ kapunk arra, hogy alkalmas-e ez a fajta narráció társadalombírálatra, esetleg mélyebb létkérdések felvetésére, vagy Mikszáth azt a hagyományt folytatja, mely nem ígér rálátást nagy összefüggésekre.

1. Alkossatok csoportokat tanárotok útmutatása szerint!

Húzzatok szókétyát!

Értelmezzétek a szókétyán szereplő fogalmat, és gyűjtsetek hozzá példákat az eddig tanult művekből! Erre 5 perctek van.

A csoport szóvivője ismertesse az eredményt!

Jegyzeteljétek a többi csoport előadása alapján!

A kihúzott fogalom:

Értelmezésünk:

Példáink:

2. Hogyan érvényesül az anekdotikusság a *Beszterce ostroma* szerkezetében? Töltsétek ki a táblázatot!

FOGALOM	PÉLDÁK A REGÉNYBŐL
ANEKDOTIKUS JELLEMZÉS	

ANEKDOTIKUS SZERKEZET	
ANEKDOTIKUS ELŐADÁSMÓD	
ANEKDOTAHŐS	

3. Olvasd el az alábbi gondolatokat az anekdotikus regényről!

Jelöld + jellel, és jegyezd meg azt, ami nem szerepel a táblázatodban, vagy nem hangzott el a többiek előadásában!

ANEKDOTIKUS REGÉNYRŐL inkább csak a magyar irodalomtörténetben szokás beszélni. Talán nem véletlen, hogy a társadalmi felemelkedés, az érvényesülés polgári dilemmáit ábrázoló nevelődési és karrierregények helyett – a kalandregények, kalandos történelmi regények mellett – épp ez a regénytípus vált jellemzővé. Köze lehet ennek a magyar polgárosodás felemás jellegéhez.

Anekdotikussá egy regényt az anekdotikus, adomázó előadásmód és az anekdotikus jellemzés tesz.

Az ANEKDOTIKUS SZERKESZTÉS kis, érdekes történetek összefűzését jelenti. „Fő jellemzője – az anekdotizáló [pletykás, diskuráló] előadásmód mellett – a tömörszerűen egymás mellé rendelt életképek vagy sorsváltozatok sorozata, amely nem hierarchizál [nem rendel részleteket egymás alá vagy fölé], hanem azonos minőségeket ismétel.” (Alexa Károly)

Az ANEKDOTIKUS ELŐADÁSMÓDRA jellemző az erőteljes szerzői jelenlét. „Az író erőteljes jelenlétének... (közvetett) bizonyítéka gyakran az ötlet megnövekvő súlya a cselekményszerkezetben.” (Alexa Károly)

Ezzel az anekdotához anekdotát hozzáadó, bővítő szerkesztésmóddal gyakran találkozhatunk például Jókai Mór, Mikszáth Kálmán vagy Krúdy Gyula regényeiben. Az anekdotasor néha meseszerű vagy kalandos regény része (Mikszáth: *Szent Péter esernyője*), máskor a tanítást, példázatszerűséget életképpel ötvöző regényben (Jókai Mór: *Az új földesúr*) jut szerephez.

Az ANEKDOTIKUS JELLEMZÉS nem anekdotikus szerkezetű, nem hozzátoldó-bővítő felépítésű regényekben is gyakran fordul elő. Lényege az, hogy egy-egy szereplőt egy-egy rá jellemző csattanós történet segítségével mutat be a szerző.

„Az anekdota nem a hős boncolgatására, hanem egy-két alapvonás szélsőséges kirajzolására való, elbeszélői lényege nem a hézagtalan motiválás [lélektani indoklás] és gondosság. Épp ellenkezőleg: elhagy és átugrik mozzanatokot, kerekít, majd kiélez máskor, inkább hatáskelésre, mint magyarázatadásra törekszik.” (Nagy Miklós)

4. Igaznak találjátok-e az alábbi vélekedést a *Beszterce ostromára* vonatkozóan?

„Az anekdota nem a hős boncolgatására, hanem egy-két alapvonás szélsőséges kirajzolására való, elbeszélői lényege nem a hézagatlan motiválás [lélektani indoklás] és gondosság. Épp ellenkezőleg: elhagy és átugrik mozzanatok, kerekít, majd kiélez máskor, inkább hatáskeletésre, mint magyarázatadásra törekszik.” (Nagy Miklós)

a) Véleményeteket támasszátok alá a regényből vett példákkal!

IGAZ, MERT...	NEM IGAZ, MERT...

b) A regény mely szereplőiből lehetne nehezen anekdotahős? Miért?

Szereplő:....., mert.....

.....

Szereplő:....., mert.....

.....

Szereplő:....., mert.....

.....

Szereplő:....., mert.....

.....

5. A következő feladatok a regény bevezetését és befejezését vizsgálják. Arra keressük a választ, milyen szerepük van a regény egészében, hogyan kapcsolódnak Pongrácz gróf történetéhez.

Alkossatok csoportokat tanárotok útmutatása szerint, és végezzétek el a kijelölt feladatcsoportot közös megbeszéléssel!

A) Állapítsátok meg, mi a *Bevezetés* és a *Függelék* a szerepe a regény egészében!

a) Milyen keretet adnak a közrezárt fikciónak?

b) Minek a látszatát keltik?

c) Milyen, a regény egészét átszövő kérdés(eke)t vetnek fel?

B) Olvassátok el újra a regény *Bevezetését* és a *Függelékét*!

a) Keressetek kapcsolatot a *Bevezetés*, a *Függelék* és a regény *Első* részének nyitó mondatai között:

„Az emberek igazságérzete nem áll valami kifejlett fokon. Ösmertem valaha egy öreg cincárt¹ (görögöt), a Dugali bácsit, aki mikor a török–görög harcok epizódjait mesélték előtte, hogyan dőfi le a török könyörtelenül a görögöt, ahol találja, elszörnyűködve pattant fel.

– Ó, a gaz pogány, a gaz pogány!

De mikor aztán az elbeszélő egy kanyarodással arra tért rá, hogy ha meg a görög fogja el a törököt, felkoncolja, olajba süti, szelíden morogta:

– Mit tudja tenni szegény!

(Ti. mit tudja tenni szegény görög! Hát persze olajba süti. Hiszen csak nem sütheti pampuskaszírba², szegény görög.)”

1 CINCÁR: Macedóniából Magyarországra származott görög vagy román kereskedő

2 PAMPUSKA: farsangi fánk (felvidéki)

- b)** Olvassátok el a regény folytatásának öt további bekezdését! Milyen újabb példákkal támasztja alá az elbeszélő a véleményét?

- C)** Olvassátok el újra a regény *Bevezetését*, és válaszoljatok a kérdésekre!

- a)** Mire ad magyarázatot a bevezető?

- b)** Hogyan mutatja be a regény főhősét? Mit tart fontosnak elmondani róla? Miben nem foglal állást?

- c)** Hány nézőpont érvényesül a bevezetőben? Hol szólal meg az elbeszélő mint a közvélemény hangja?

- d)** Mire utal előre az utolsó mondat?

- D)** Olvassátok el újra a regény *Függelékét*, és válaszoljatok a kérdésekre!

- a)** Hol találkozhattok napjainkban ezzel a műfajjal (nyílt levél)? Mivé lesz a regény, ha innen közelítjük meg?

- b)** Hogyan kapcsolódnak a regény utolsó mondatai ehhez a nézőponthoz?

- c)** Mit jelent, milyen szerzői utasítást ad a regény olvasásához, illetve a világ értelmezéséhez az elbeszélő: „Ami a *Beszterce ostromában* igaz, az mind nem valószínű. Csak az a valószínű benne, amit én gondoltam bele, azaz, ami meg nem történt.”?

 d) Hány újabb anekdotát tartalmaz a *Függelék*?

6. A cím értelmezése

a) Készíts a magad számára pókhálóábrát a regény címerő! Minél több szempontot érvényesíts!

b) Csatlakozz 3 másik társadhoz, és asszociációitok segítségével készítsetek csomagolópapírra fűrtábrát a *Beszterce ostromához*, vagyis teremtsetek kapcsolatot, összefüggést a felmerült témák, fogalmak között, egészítsétek ki azokat további asszociációkkal!

7. Dolgozzatok ismét csoportokban, s válaszoljatok a kérdésekre!

A) A regény szerkezete

A regény szerkezetét két fő vonás jellemzi: több cselekményszál összefonódása és az ismétlődések, párhuzamok rendszere.

a) Milyen három cselekményszálát köt össze Mikszáth egy történetté?

b) Hol, hogyan találkoznak ezek az önálló eseménysorok? Kik azok a személyek, akik összekapcsolják valamennyi szálát?

c) Milyen események ismétlődnek meg vagy állíthatók párhuzamba a regény folyamán?

d) Mi lehet az ismétlődések és párhuzamok jelentése? Hogyan kapcsolható ez a szerkezeti jellemző a *Bevezetésben* és a *Függelékben* felmerült kérdésekhez?

B) A regény rejtett szerkezete – a játék

a) Miért szerepelnek színészek a regényben?

b) Milyen színpadias, színjátékszerű események vannak a regényben?

c) Ki és mit játszik a regényben? (Vegyétek sorra valamennyi szereplőt!)

d) Van-e, vannak-e olyan szereplők, akik csak bizonyos időközökben játszanak? Ha abbahagyják a játékot, annak mi az oka?

.....

.....

.....

e) Minek az eszköze a játék?

.....

.....

.....

C) Az elbeszélő

a) Milyen az elbeszélő viszonya az általa elbeszélte történethez? Milyen az elbeszélés hangneme?

.....

.....

.....

b) Hol mutatja ki rokon- vagy ellenszenvét? Hozzatok példát!

.....

.....

.....

c) Hol nem nyilvánít véleményt? Hozzatok példát!

.....

.....

.....

d) Hol éreztétek távolságtartónak? Hozzatok példát!

.....

.....

.....

e) Hol áll az elbeszélő: a történeten kívül vagy belül; mindentudó elbeszélő-e, vagy vannak a tudásának korlátai? Hozzatok példát!

.....

.....

.....

b) Milyen tetteit tudjátok felsorolni, amelyek józan, normális emberre vallanak?

Mely tettei vallanak őrültre?

Melyek utalnak egy hatalmaskodó, zsarnoki főúrra?

Melyek mutatják bölcsességét?

c) Elképzelhető-e, hogy csak játszik Pongrácz István?

Hol játszik ő a környezetével?

Hol játszik a környezete vele?

Ki játszik jóindulattal?

Ki játszik rosszindulatúan, kegyetlenül, önzésből?

Tudatában van-e Pongrácz István annak, hogy mit cselekszik?

B) Pongrácz István megítélése

A regény legnagyobb kérdőjele Pongrácz István személye.

a) Hogyan vélekednek róla környezete tagjai? Mit gondol (gondolnak) róla:

Apolka,
Estella,
Behenczy Pál,
Tarnóczy Emil,
Pruzsinszky Szaniszló, a lengyel,
a honvédparancsnok őrnagy,
a zsolnai városatyák,
a falubeliek?

b) Hogyan vélekedik róla az elbeszélő?

Mit mond hősről?

Mennyire fejezi ki a véleményét?

Hol hagyja (esetleg szándékosan is) homályban, hogy mi az ő véleménye?

C) Pongrácz István mániája

- a) Melyik korban szeretne élni Pongrácz István?
Miért?
Milyen minták állnak előtte?
Hogyan gondolja ki különleges hóbortját?

- b) Hogyan valósítja meg tervét?
Hogyan él mint középkori várúr?

c) Tudatában van-e annak, hogy nem abban a korban él, amelybe képzei magát?

d) A regényben két levelet találtak Pongrácz Istvántól. Hasonlítsátok össze őket tartalom és stílus tekintetében!

D) Pongrácz István és Don Quijote

Bizonyára ismeritek rajzfilmekből Don Quijote történetét. Olvassátok el Turgenyev, XIX. századi orosz író tanulmányának részletét, használjátok fel válaszaitokhoz a *Don Quijotéra* vonatkozó részeket! (Shakespeare *Hamletje* egy másik alapvető emberi magatartást testesít meg, ezzel most nem foglalkozunk.)

TURGENYEV: HAMLET ÉS DON QUIJOTE

Shakespeare *Hamletjének* első kiadása és Cervantes *Don Quijotéjának* első része egyazon esztendőben jelent meg, a XVII. század legelején.

Úgy látjuk, hogy e két típusban az emberi természet két alapvető s egymással ellentétes saját-sága testesül meg – a két típus mintegy két vége annak a tengelynek, amelyen az emberi jellem forog. Úgy véljük, mindenki többé vagy kevésbé a két típus egyikéhez sorolható, valamennyien vagy Don Quijotéhoz, vagy Hamlethez hasonlítunk. Igaz, manapság sokkal több a Hamlet, mint a Don Quijote, de azért a Don Quijoték sem haltak ki.

Mit fejez ki Don Quijote? Elsősorban hitet: valami örök és megingathatatlan igazságba vetett hitet; ez az igazság *kívül* van az egyes emberen, nem hódítható meg egykönnyen, szolgálatot és áldozatot követel – de állandó szolgálattal, teljes áldozattal megközelíthető. Don Quijote teljes odaadással szolgálja ideálját, kész érte minden nélkülözést vállalni, akár életét is feláldozni; életét csak annyira értékeli, amennyiben eszközül szolgál az eszmény megtestesítéséhez, az igazság és az igazságosság meghonosításához e földön. Azt mondják erre: ezt az ideált megbombolt képze-

lete a lovagregények fantasztikus világából merítette; egyetértünk – és ebben rejlik Don Quijote komikus oldala; de az ideál maga azért érintetlen tisztaságban tündököl. Don Quijote szégyenletesnek érezné, hogy magáért éljen, magával törődjék. Kívül él önmagán (ha szabad így kifejeznem), másokért él, embertársaiért, a rossz kiirtásáért, azért, hogy szembeszálljon az ellenséges erővel – varázslókkal, óriásokkal –, vagyis az emberiség elnyomóival. Nyoma sincsen benne önzésnek, nem törődik önmagával, merő önfeláldozás – mérjük fel ezt a szót! – és hisz, hisz, rendületlenül, fenntartás nélkül. Ezért rettenthetetlen és türelmes, beéri a legszűkösebb táplálékkal, szegényes ruházattal, mit sem törődik az effélével. Szíve alázatos, lelke nagy és bátor; megható jámborsága nem korlátozza szabadságát; a hiúság idegen tőle, de nem kételkedik önmagában, elhivatottságában, még testi erejében sem; akarata hajthatatlan. Állandóan egyazon célra tör, s ez némiképp egyhangúvá teszi gondolatait, szellemét pedig egyoldalúvá; keveset tud, de nem is kell sokat tudnia; tudja, mi a dolga, miért él e földön, és ez a legfőbb tudás. Néha végképp tébolyultnak tűnik fel, mert a kétségtelen, anyagszerű valóság eltűnik szeme elől, lelkesedése tüzeiben elolvad, mint a viasz (eleven móroknak nézi a fabábokat, lovagoknak a birkákat); máskor korlátoltnak látszik, mert nincs meg benne sem a könnyű együttérzés, sem a könnyű élvezet képessége: valójában, mint a hosszú életű fa, mély gyökereket eresztett a talajba, nem képes meggyőződését megváltoztatni, nem tud gyorsan átváltani egyik tárgyról a másikra; erkölcsi és jellemzilárdsága (mert figyeljük meg, hogy ez a hóbortos, kóbor lovag a világ legjellemesebb élőlénye!) különös erővel, fenséggel ruházza fel beszédét, okoskodásait, egész alakját – a megalázó és komikus helyzetek ellenére, amelyekbe szakadatlanul belekerül... Don Quijote lelkesen szolgálja az eszmét, s ezért egész lényét beragyogja az eszme sugárzása. [...]

Don Quijote [...] szegény, szinte koldus, nincstelen és családatlan, magános és öreg, önként vállalja magára, hogy kiirtja a rosszat és a földön mindenütt megvédelmezi az elnyomottakat – akkor is, ha semmi köze hozzájuk. Mit számít, hogy első kísérlete, hogy az ártatlant megszabadítsa sanyargatójától, utóbb kétszeres bajként hull vissza ártatlan fejére? [...] (Arra a jelenetre gondolunk, melyben Don Quijote megmenti a kisbojtárt gazdája ütlegeitől, de a paraszt a lovag eltávozása után tízszeres hévvel náspángolja el a szegény fiút.) Mit számít az, hogy Don Quijote kártékony óriásoknak nézi a hasznos szélalmokat, s velük folytat hiú harcot... E kalandok komikus hüvelye ne térítse el pillantásunkat a bennük rejlő mélyebb értelemről. Aki, mielőtt feláldozza magát, előbb számítani, mérlegelni kezdi tette következményeit, esetleges hasznát, az már aligha képes az önfeláldozásra. [...]

Két típusunk magatartása a nőekkel szemben sok érdekes vonást mutat.

Don Quijote Dulcineát szereti, egy nem létező nőt, s kész meghalni érte – emlékezzünk csak szavaira, mikor legyőzötte, porba sújtva így szól legyőzőjéhez, aki már kopjáját emeli rá: „Döfd át szívemet, lovag, de gyengeségem ne kisebbítse Dulcineám hírnevét; haló poraimban is állítom, nincs nála szebb hölgy a világon.” Szerelme tiszta, eszményi – olyannyira eszményített, hogy nem is gyanítja, hogy szerelme tárgya voltaképp nem létezik; olyannyira tiszta, hogy amikor az igazi Dulcinea durva, lompos parasztlány képében megjelenik előtte, nem hisz a tulajdon szemének, és azt tartja, gonosz varázsló változtatta el szíve hölgyét. [...] Érzékiségnek nyoma sincsen Don Quijotében, ábrándjai büntelenek és szemérmesek, lelke mélyén aligha reménykedik benne, hogy a végén egyesül Dulcineájával – sőt alighanem retteg ettől az egyesüléstől! [...]

Hamlet halála is, Don Quijotéé is megindító – de mekkora különbség a kettő között! [...] Don Quijote halála kimondhatatlanul megindítja lelkünket. Halála órájában mindenki előtt világossá válik e nagyszerű alak teljes jelentősége. Amikor volt fegyverhordozója vigasztalni akarja, s azzal biztatja, nemsokára ismét együtt indulnak új lovagi kalandokra, a haldokló ekképpen válaszol: „Nem, mindez örökre elmúlt... én nem Don Quijote de la Mancha vagyok többé, hanem Alonso Quijano, akit ennek előtte tisztességes életemért jónak szoktak nevezni – *Alonso el Bueno*.”

Bámulatos kijelentés; e név említése itt – először és utoljára – megrendíti az olvasót. Igen, ennek a szónak megvan a maga jelentősége a halál színe előtt. Minden elmúlik, minden tovatűnik, rang, hatalom, lángelme, minden porrá lesz. [...]

A jótettek azonban nem tűnnek tova páráként; tovább élnek, mint a sugárzó szépség; „minden eltöröltetik – mondja az apostol –, csak a szeretetet marad meg”.

- a) Milyen közös és milyen eltérő vonásokat fedeztek fel Pongrácz és Don Quijote között? Milyen közös és eltérő vonásokat fedeztek fel kettejük mániája között?

- b) Hogyan kerül Pongrácz István kezébe a *Don Quijote*? Hogyan reagál a regényre? Mit jelent számára a könyv tartalma, mit az a tény, hogy neki küldték válaszul a regényt? Mit ért meg belőle? Hogyan változik meg a regénytől a viselkedése?

- E) Pongrácz István és a nők

- a) Milyen Pongrácz István gróf viszonya a nőkhöz? Jellemezzétek a velük való kapcsolatát!
 Mit jelent számára Medici Katalin és Zrínyi Ilona?
 Mit jelent számára Motesiczky Erzsébet?
 Mit jelent számára Estella? Mit tesz, mikor Estella felölti Medici jelmezét, mit akkor, amikor Behenczy Károly „udvarol” Estellának? Miért?

- b) Mennyiben más a kapcsolata Apolkával, mint másokkal?
 Hogyan viselkedik Apolka Pongrácz Istvánnál?
 Hogyan, mennyiben változtatja meg Pongrácz grófot Apolka jelenléte? Mit tervez? Milyen viszonyban van vele?
 Úgy kezeli-e Apolkát Pongrácz gróf, ahogy a környezete azt várná tőle? Hol viselkedik vele másképp? Miért?

F) A vég

- a) Miért adja ki Pongrácz István Apolkát?
 Hogyan sikerült legyőzni őt?
 Miért érzi meg halála közeledtét?
 Szükségszerű-e, hogy Pongrácz meghaljon a történetnek ezen a pontján?

- b) Milyenek tervezi el a temetését Pongrácz gróf?
 Hogyan temetik el?
 Mit fejez ki, hogy Pongráczot nem a saját végakarata szerint temetik el?

- c) Mivel ér véget a regény? Mi az utolsó mondata? Mit jelenthet ez?

10. A korabeli világ – avagy mi mindent lehet elmondani anekdotikusan?

Dolgozzátok fel csoportokban az alábbi kérdésköröket!

A) Behenczyék

Társadalmilag hová tartozik a két Behenczy?
 Mennyi a pénzük, honnan van jövedelmük?
 Hogyan, milyen életstílus szerint élnek? Hogyan csapják be egymást?
 Hogyan viszonyulnak a környezetükhöz, a faluhoz, Pongrácz grófhhoz?
 Pongrácz grófhhoz viszonyítva hogyan értékelitek életmódjukat?

B) A Trnowszkyak

Társadalmilag hová tartoznak a Trnowszky-testvérek?
 Mutassátok be a család felemelkedésének történetét! (Kinek mi a foglalkozása?)
 Milyen elvek és eszmék szerint élnek?
 Mit jelent számukra Apolka?
 Miért változtatja meg Trnowszky Gáspár a nevét?

C) A város

Vegyétek sorra Zsolna város polgárait, Blázy polgármestert, Klivényi József írnokot, a színészeket!
 Milyennek látja, ábrázolja őket Mikszáth?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

D) Pongrácz udvartartása

- Hogyan élnek az emberek Pongrácz István körül?
- Hogyan élnek a parasztjai?
- Kicsoda Pruzsinszky, mi a szerepe?
- Hogyan viszonyul Pongrácz grófhhoz?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. Válaszolj csoportmunkád és az elhangzott beszámolók alapján néhány összefüggő mondatban az alábbi kérdésekre!

- a)** Milyen társadalmi tendenciákat mutat be Mikszáth a regény egyes hőseinek sorsában?

.....

.....

b) Milyen képet fest Mikszáth a XIX. század végi Magyarországról?

12. Házi feladat

Válassz az alábbi lehetőségek közül egyet, és dolgozd ki írásban!

a) Meséld el Pongrácz István élettörténetét úgy, ahogy

- maga írná meg visszaemlékezéseiben;
- Pruzsinszky Szaniszló mesélné el;
- Estella mesélné el;
- Apolka mesélné el;
- Behenczy Károly mesélné el;
- egyik várjobbágya (parasztja) mesélné el!

b) Meséld el Apolka élettörténetét úgy, ahogy

- Pongrácz István mesélné el;
- Klivényi József mesélné el;

– Tarnóczy Emil mesélné el!

- c) Írd meg Pongrácz István és Apolka történetét egy sztorimagazin számára!
- d) Írj tudósítást Pongrácz István mindennapjairól és Pongrácz István haláláról egy sztorimagazin számára!
- e) Írj tudósítást egy sztorimagazin számára Apolka és Emil esküvőjéről!
- f) Meséld el Don Quijote nevében Pongrácz István élettörténetét!